

अथर्व वेदीय-

निघण्टुः

कौत्सव्यमुनि प्रणीतः ।

सम्पादक-पं० राजाराम प्रोफेसर

डी० ए० वी० कालेज लाहौर ।

सन् १९२१ ई०, सं० १९७८ वि०

मैनेजर हरमगवान शर्मा के अधिकार से वाम्बे मैशीन
प्रेस लाहौर में पं० राजारामजी के लिए छपा ।

प्रथमवार }
१००० प्रति }

{ मूल्य ॥३॥ }

ओ३म् भूमिका ।

वेद संसार के सकल साहित्य में प्राचीनतम ग्रंथ है । यह देशी तथा विदेशी विद्वानों का स्वीकृत सिद्धान्त है । सर्गारम्भ में यही एक ज्ञान था, जिस के द्वारा आदि में लोगों को ज्ञान हुआ । यह हमारा युक्ति तथा प्रमाण सिद्ध स्थिर सिद्धान्त है । यही वेद ऋग्, यजुः, साम तथा अथर्व इन चार नामों से प्रसिद्ध है । प्राचीन साहित्य से यह भी निश्चय होता है, कि पुराकाल में वेदाध्ययन के सुभीते के लिये प्रति वेद के शिक्षा कल्पादि ६ अङ्ग भी रचे गये थे । यह “कौत्सव्य निघण्टुः” नामक ग्रंथ अथर्ववेद सम्बन्धी है । यह पुस्तक अथर्व परिशिष्टों में आया है । समग्र अथर्व परिशिष्ट ७२ हैं और यह पुस्तक उस में ४८ वां है । इन परिशिष्टों की ठीक निर्माण तिथि बताना कठिन है, तो भी यह कहा जा सकता है कि ये परिशिष्ट बहुत प्राचीन हैं । सायण, हेमाद्रि, तथा कौशिक सूत्र भाष्यकर्ता केशव ने इन्हें अपने २ लेखों में उद्धृत किया है ।

परिशिष्टान्तर्गत यह पुस्तक भी बहुत उपयोगी है । यद्यपि यह ग्रंथ ऋग्वेदीय निघण्टु से बहुत मिलता है, तथापि इस में कई पद नवीन भी हैं जो मंत्रार्थ समझने में बहुत सहायक है ।

कौत्सव्य } इस निघण्टु के कर्त्ता आचार्य कौत्सव्य का काल
कौन है } बताना कठिन है । हमने समग्र मुद्रित आर्ष साहित्य

में यह नाम ढूँढा है परन्तु इस नाम के आचार्य का पता कहीं भी नहीं मिला । प्रथम बार इस ग्रंथ का वर्णन मार्टिन हाग (Martin Haug) ने Indische studien book 9th १८६५ सन् के पृ० १७५ पर किया है । उस ने इस ग्रंथ को प्रथम १८६४ ई० में बड़ोदा के एक पुस्तकालय में पं० चिन्तामन शास्त्री के उद्योग से देखा था ।

द्वितीय बार इस का वर्णन Baltimore निवासी प्रो० ब्लूमफील्ड ने अमेरिकन जर्नल औफ औयण्टल सोसाइटी में किया है (देखो J. A. O. S. Vol. 15. Psoceeding of 1890 P. 48) उस लेख में ब्लूमफील्ड ने यास्क निघण्टु के पदों से तुलना करके एक तुलनात्मक पद सूची भी दी है ।

अन्त में प्रो० वेवर और प्रो० ब्लूमफील्ड की प्रेरणा से जर्मनी में J. V. Negelein और अमेरिका में G. M. Bolling ने समग्र अ० परिशिष्टों का सम्पादन आरम्भ किया । मित्र २ स्थान निवासी दोनों लेखकों को जब यह पता लगा, कि हम दोनों इस एक ग्रंथ को ही सम्पादन कर रहे हैं, तो वे दोनों मिले और मिल कर उन्होंने ७२ परिशिष्ट युक्त The Pari-sistas of the Atharvaveda नामक ग्रंथ रोमन लिपि में १९०९ ई० में लीपज़िग (Leipzig) में छपवाया था, जिस के अन्तर्गत ४८ वां ग्रंथ यह हमारा कौत्सव्य निघण्टुः है ।

इस पुस्तक को वेदोपयोगी जान पं० भगवद्दत्तजी ने मुझे कहा कि यदि यह ग्रंथ नागरी लिपि में छप जाय तो बड़ा लाभ होगा । इस बात को अनुभव कर उन्होंने कौत्सव्य निघण्टुः के सम्पादक प्रो० वोलिङ्ग को इस ग्रंथ को देवनागरी में छपवाने की स्वीकृति के लिये पत्र अमेरिका में लिखा । जिस का हर्षजनक उत्तर उन्होंने ने यह दिया ।

“ Do I understand correctly that you wish to reprint those too in 'devanagari. I should, of course, be very glad to have you do so. and Presume that professor V. Negelein would feel the same.

इस स्वीकृति के आने पर पं० भगवद्दत्तजी की अनुमति से इस ग्रंथ की प्रतिलिपि का कार्य मैंने स्वीकार किया, जिस का फल यह ग्रंथ है ।

इस पुस्तक में मित्र २ पदों के १४८ गण हैं । वोलिङ्ग ने भी इन पदों का परिवर्तन कहीं नहीं किया, प्रत्युत जैसा लिखित ग्रंथ

में मिला है उसे बिना परिवर्तन उस ने रक्खा है और बन्धनी () में जो पद उस ने दिये हैं, वे वे हैं जिन का अर्थ उसे कुछ नहीं पता लगा ।

इस ग्रंथ सम्पादन में बोलिङ्ग ने A. B. E. M. T. U. X. नामक ७ मूल अन्य लिखित पुस्तकों की सहायता ली है । इन लिखित ग्रंथों के इतिहास के लिये (देखो Bolling तथा Negelein द्वारा सम्पादित अथर्व परिशिष्ट की भूमिका पृ० १० से २० पर्यन्त) हम ने पाठ भेदों के लिये नीचे क्रम से A. B. आदि लिखित पुस्तकों के नामों को "क, ख, ग, घ, च, छ, ज," में बदला है ।

मैं पं० राजाराम जी शास्त्री प्रो० डी. ए. वी. कालेज का धन्यवाद करता हूं, जिन्होंने वैदिक साहित्य से अपना अगाढ़ प्रेम दिखा कर इस अप्रसिद्ध ग्रंथ को अपनी आर्ष ग्रंथावली में छापा है ।

अन्त में अपने विद्यार्थी महा० गोकुलचन्द जी का भी मैं अनुगृहीत हूं जिन्होंने इस पुस्तक की पद सूची बनाने में मेरी सहायता की है ।

मुझे पूर्ण आशा है कि अथर्ववेदाध्यायी इस ग्रंथ से बहुत लाभ उठायेंगे—

४ आदिबन् सं० १९७८

रिसर्च विभाग द.ऐ.वै.

कालेज लाहौर ।

रामगोपाल

कौत्ससंनिरुक्तनिघण्टु

(१) ओं अथर्वणे नमः ।

१ ख. में नहीं ।

(२) [पचति । पचते । अशनशि । सिस्रते । गमेः । वायि । वायि ॥ १ ॥ व्यापि । चक्रि । देवा चष्टे । अव चाकशत् । व्यानशे । त्रिपि निषामयत्योः । योष्टिः सप्ते च ॥ २ ॥ रिञ्जति ।]

(२) ख. पञ्चति । च. छ. पशति । ख. अशशि । ग. तिस्रते । ख. वापि । वाये । च. छ. देवा चष्टे । क. ग. अव चाकशत् । ख. अव चाकशत् । ख. च. छ. व्यानशि । क. ग. योष्टि ख. च. छ. सप्ते च, नहीं है । ख. च. छ. ऋञ्जति । अत्यन्त भ्रष्ट-पाठ-युक्त वाक्य । तुल० निघ० ॥ २ । १८ ॥ ३ । ११ ।

(३) वश्मि । वश्मि । उश्मसि । अव वेति । वाञ्छति । वेष्टि । वनोति । जुपते । हर्षति । आ चके । उशिक् । मन्यते । अछान्तसुः । कामे । छन्तसत् । चाकनत् । चकमानः । कनति । कानिषत् ॥ ३ ॥

(३) देखो निघ. २ । ६ । ज. वश्मि के लिये । वश्मि । उश्मसि वस्यति । अस्मति, । ख. च. घ. वस्मति । अस्मति । ख. च. छ. वेष्टि नहीं है । क. ख. ग. च. छ. चिनोति । ख. च. छ. पुषतो । क. ग. आ शके ख. अजाके, छ. आजके; छ अजके । ज. च. छ. मन्यते । क. ग. छांसुः, ख. छांसु, च. छसु, छ. छंसु । ख. च. छ. छमसु; क. ग. मसु । ख. चाक्रवत् । क. ग. च. छ. केतति, ख. केवति । क. ख. गं. च. छ. क्रमेः ।

(४) मिमेति ॥ ४ ॥ नर्दति । ध्वनति ।

(४) क. ख. ग. च. छ. मीमेति, क. ग. च. छ. कर्धति, ख. कर्धति । ख. धनति ।

(५) ध्वंसते । [कृणति । किंशक्ते ।]

(५) ज. ध्वंसंते; ख. ध्वंशते; च. छ. ध्वंशेते, सम्भवतः किरति-
किरणे ॥

(६) वनति । भनति । [स्तर्पति] । स्फूर्जति ।

(६) क. ग. वननि । ख. भवति । क. ग. स्तार्पति; ख. सर्पति,
कदाचित् सर्जति पाठ ॥

(७) ह्लादते । [निर्ऋते ।] ह्लादयति ।

(७) ज. ह्लादंते; ह्लादयेति; च. ह्लादते । ख. ऋति; च. ऋर्कति;
छ. में नहीं है । ख. क्लादयति ।

(८) शब्दयति ।

(८) कदाचित् ४ और ६ के गण का है ।

(९) अर्च [ति] । अर्चति । रेभति । गायति । जल्पति ।
स्तोभति । स्तौति । यौति । रौति । नौति । गदति । नदति ।
भनति । भनते । [तत्रते ।] पणते । पणस्यति । पणायते ।
भन्दते । [यत्रस्यते । कृकंधंपात्] । कृपण्यति । धमति । सपति ।
पप्रिक्षाः । गूर्धयति । वेदयति । वादयति ॥ ५ ॥ बल्गूयति ।
महयति । मंत्र[य]ते । सेवते । पृच्छति ॥ ६ ॥ छन्दति ।
शशमानः । जरते । [छरति ।] वेनति । वन्दते ।

(९) तुलना करो निघ० ३ । १४। ख. अर्च नहीं । च. अर्च्यति;
ख. अति । क. ख. ग. च. छ. रेफति । ज. ख. च. छ. गल्पति । क. ग.
रौति नहीं; च. शौति । क. ख. ग. च. छ. भवते । ख. में नहीं, पणते; च. छ.
यत्रते; ज. पल्लते । यत्रते । च. यत्रस्यते । क. ख. ग. च. छ. पलायते ।
क. ग. भद्रते; ख. भांदते, च. छ. भाउते । ख. में -यत्रस्यते नहीं ।
च. छ. कृकंधंपपात्; ख. कृत्स्नं धंपात् । क. ग. च. छ. कृपण-
यते; ख. कृपयति । क. ख. ग. च. छ. धूमति । क. ख. च. छ. स्वपति;
ग. में यह नहीं । क. ग. पंपृक्षत; ख. पपृच्छा; च. छ. पमृक्षत ।

क. ख. ग. च. छ. शूर्दयति । ख. में यह नहीं ॥५॥ ज. ख. च. छ. चलायति ।
 क. ग. महति; ख. मनि; च. छ. मति; मदति (भी पढ़ा जाता है
 च. छ. पृछति । पृछति; ख. पृछति ॥ २ ॥ ख. च. छ. छन्दसि ।
 क. ग. शसमान; च. छ. शसमानः ; ख. चासपानः । क. ग. च. छ.
 जरति; ख. रजति । क. ग. जरति । क. ख. ग. च. छ. वैनति । क. ग.
 च. छ. वंदति ; ख. चदति ॥

(१०) इरज्यति । इरज्यति ॥ ७ ॥ विधेम । दुवस्यति ।
 नमस्यति । विवासति । ऋष्णोति । ऋणद्धि । ऋच्छति ।

(१०) तुलना करो निघ० ३।५। घ. ईरते अधिक देता है । स्तोभते ।
 च. छ. इरज्यति । इरज्यति । ईरज्यति; ख. इरयति । २; क. ग. ईरयति ॥
 ख. च. छ. सिवेम; ज. सिवेम । क. ख. ग. छ. दुहस्यति; च. दुहतस्यति ॥
 क. ग. वनस्यति; च. छ. नमस्यति । क. ख. ग. च. छ. पिपासति ।
 च. छ. रुणद्धि । घ. ऋच्छते ।

(११) परि स्तव । परि-स्तव ॥ ८ ॥ पवस्व । अभ्यर्ष ।
 आशिपः ।

(११) तुलना करो निघ० ३ । २१ । घ. परि स्तव । परिधव ।
 ख. में नहीं ॥८॥ ख. च. छ. पवस्वः । ख. च. छ. अन्यथा । क. ग. च. छ.
 आस्तुते; ख. आस्तुते ।

(१२) ईमहे । ईमहे । यामि । मन्महे । दद्धि । पूर्धि । शग्धि ।
 मिमीहि । रिरीहि । रिरिद्धि । मिमिद्धि । पीपरत् । यन्तारः ।
 इषुध्यति । वनेमहि । मनामहे । याचते ।

(१२) तुलना करो निघ० ३ । १९ । क. ग. च. छ. प्रथम ईमहे
 के लिये श्रमीछते; ख. तीभांछते । क. च. छ. दग्धि; ख. दग्ने; ग.
 दध्नि ॥ ख. च. छ. मूर्द्धि ॥ च. छ. सग्धि; ख. सिद्धि । ख. सिमीहि ;
 क. ग. च. छ. सिसीहि ॥ क. ग. च. छ. दिदिग्धि । ख. दिदिग्धि ।
 क. ग. मिमिद्धि ; ख. मिमिद्धि ; च. मिमिग्धि ; घ. मिमिधि ; च. छ.
 (योजन करो) मिमिद्धि ॥ ख. च. छ. पिपीरत् । क. ख. ग. च. छ.

इयंतास्म ॥ क. ग. इयुध्यति; च. छ. इयुध्यति; ख. युजति ॥ च. छ. वनोमहि; ख. नोमत्वि ॥ ख. यावयते ।

(१३) [दासति ।] दासति ॥ ९ ॥ दाशति । शिक्षति । महते । पृणाति । राति । रासति । प्राति । तुज्जति । [मत्स्यति] ददाति ।

(१३) तुलना करो निघ० ३ । २० । ख. मैं नहीं ॥ ९ ॥ क. ग. दाशति । क्षरति; च. दासति । क्षति; छ. दासति । रक्षति; ख. छेरक्षति । क. ग. च. छ. प्रिणाति; ख. ग. (साथ जोड़ी) प्रीणाति; च. छ. (जोड़ो) प्रिणाति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१४) उरुष्यति । उरुष्यति ॥ १० ॥ पिपार्ति । पारयति । पाति । पासति । प्राति । तुज्जति । पृणाति । रक्षे ।

(१४) ख. परयति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१५) [आ वयति ।] आ वयति । भवति । वमस्ति । वेनति । वेति । वेवेष्टि । अविष्यन् । [प्रग] प्साति । वप्सति । भसथः । वन्धाम् ।

(१५) तुलना करो निघ० २ । ८ ॥ ख. च. छ. भर्थति । क. ग. विमस्ति; च. छ. विमस्ति; ख. विमस्ति । क. ग. च. छ. वेनस्ति; ख. विनस्ति ॥ क. ख. ग. च. छ. भविष्यति, अविष्यन् के स्थान पर । क. ग. च. छ. भासथ; ख. भासथ ॥ क. ग. शब्द ख. च. छ. शब्दाम्

(१६) [वदति । आदेति । तिरति । त्विष्यति । हिनोति । वृद्धेः ।]

(१६) कदाचित् प्रथम दो पद १५ गण के हैं और उन्हें ऐसे पढ़ना चाहिये मदति । आदने ।

(१७) [उत्पपीति । उत्पपीति ॥ ११ ॥ तपति । पिप्पहु । संहोति । युग्मिदि भेदयोजनयोश्च ।]

(१७) ग. उत्पपीति ॥ ख. उत्पपीत; ग. च. छ. मैं नहीं । ख. पतति ख. थिपहु; छ. पिप्पहु । ख. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च; छ. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च; च. युग्मिदि भेदयोजनयोश्च ॥

(१८) हेडते । हेडते ॥ १२ ॥ भामते । हृणीयते । श्रीणाति
 भ्रेपते । दोधति । हेडः । हरः । हृणिः । त्यजः । भामः । मन्थुः ।
 क्रोधे नामानि च क्रोधस्य ॥

(१८) तुलना करो निघ० २ । १२-१३ । च. छ. नहीं है, हेडते ।
 ख. धामते । क. ग. च. छ. भ्रसते; ख. भसते । क. ग. दोधते; ख. च. छ.
 दाधते । ख. च. छ. हेड । ख. च. छ. हर । च. छ. हृणि; ख. हृणि ।
 क. ग. युजः; ख. च. छ. पजः । ख. भाम; च. छ. भाम । क. च. छ.
 कुधः (क्रोध के लिये); ख. ग. कुद्धः ।

(१९) इनथति । इनथति ॥ १३ ॥ [दोषति । कुर्वति ।]
 तूर्वति । [मनुष्यति । धनुष्यति ।] शृणति । मृणाति । मृज्जति ।
 अमति । तृणेढि । दभोति । [शूषति ।] ध्वरति । धूर्वति । कृन्तति ।
 श्वसति । स्नेह[य]ति । मृद्राति । [स्रध्नाति ।] दासति । स्तृणुते ।
 स्तरते । [कृणाति ।] नि तोजति । नि वपति । [अमति । रिति] ।
 यातयते । आखण्डल । तडित् । हिंसायाम् ।

(१९) तुलना करो निघ० २ । १३ । क. अह्यति । अह्यति । ख. अह्यति । २;
 ग. अह्यति; च. छ. अह्यति । अह्यति । ख. मैं नहीं ॥ १३ ॥ ख. इदावति ।
 क. ख. ग. च. छ. तूर्वति । घ. नहीं धनुष्यति । क. ख. ग. च. छ.
 ऋणाति । क. ग. ऋणाति । क. ग. च. छ. मृज्जति; ख. मज्जति । क. ख.
 ग. छ. दध्नाति; च. दध्नुति । ख. सूषति । ख. श्वसति; ख. सति ।
 क. ग. च. छ. मृद्राति; ख. मृहोति । ख. स्रध्नाति । ख. मैं स्तरते
 नहीं । ख. कृणति । क. ग. च. छ. नि तोयति; ख. नि तोपति । ख. च.
 छ. पातयते । क. ख. आखण्डलात्; ग. च. छ. अखण्डलान् ।

(२०) इनद्धि । इनद्धि । ॥ १४ ॥ स्वरति । हृष्यति ।
 पथति । सृजति । ज्योतते । द्योतते । [द्योप्यते ।] आजते । आशते ।
 दीदयति । साधते । शुमत् । जमत् । कल्मलीकिनम् । मल्मला-

भवन् । जङ्गणाभवन् । अर्चिः । शोचिः । तपः । तेजः । हरः ।
शृङ्गाणि । ज्वले । ज्वलतश्च नामानि ।

(२०) तुलना करो निघ० १ । १६-१७ ॥ क. ग. अ इनद्धि ।
अ इनद्धि ; ख. अ इनद्धि । अनद्धि ; च. छ. अ इनद्धि । अ इनज्जि ;
परन्तु Ditto graphy की मूल में तुलना करो । ६१, ख. ॥ ४ ॥
क. ख. हृष्यति, कदाचित् पट्टे प्रथति । ख. सृजति । पचति । क. ग.
द्योप्यते के स्थान में ज्येप्यते ; ख. में नहीं । क. ग. च. छ. भ्रासते ;
ख. में नहीं । च. छ. धुम जवत् ; ख. कम जवेत् । क. ग. कर्मरीका-
लम् ; ख. च. छ. कर्मलीकालम् । क. ग. च. छ. मर्मलाभवम् । ख.
कमर्मलाभवम् । ज. ख. च. छ. जञ्जलाभवम् ॥

(२१) [इरज्यति ।] इरज्यति ॥ १५ ॥ पत्यते । क्षयति ।
राजति । ईश्वरे ।

(२१) तुलना करो निघ० २ । २१ ॥ क. ग. इरज्यति । इरथभिः
च. में नहीं ; छ. इरथति । ख. में नहीं ॥ १५ ॥ क. ख. ग. च. छ.
पच्यति । क. ग. में ईश्वरे के स्थान पर इक्षते ; ख. च. छ. इस्वते ॥

(२२) [स्वस्त्ययलेपी । स्वपे ।]

(२२) सम्भवतः अशुद्धि है तुलना करो नि० ३ । २२ । ख.
स्वस्त्ययलपि । क. ग. स्वये ।

(२३) सिषक्ति । सेचति । सेचते ।

(२३) ख. सेचते के लिये सिचते । शुद्ध करने में संशय है ।
सिषक्ति । सचति । सचते । वा सिषक्ति । (सचति । सचते)
सेचति । सेचने । हो सकता है ॥

(२४) [अभिमस्ते ।] अभि दासते । अभि मन्यते ।

(२४) ख. अविशस्ते । ख. छ. रमिदासते ; च. अभिदासत ।
ख. च. छ. रमिमन्यते ।

(२५) बिभर्ति । दधति । धारयते ।

(२५) ख. च. छ. दधती ।

(२६) हणीय (ते) । भृणीयते ।

(२६) ख. हणीय ; च. हणीय ; घ. हूणीय । कः ख. ग. च. छ. भृणीयते ।

(२७) वादयते । पुनाति । पणायति । पूजयति वदति ।

[कुसि हूर्चि । सासुद्यति ।] श्लाघायाम् ।

(२७) ख. वादयते नहीं । क. ख. ग. पाणायति ; च. छ. पाणायती । च. छ. कुत्सी । च. छ. सासुद्यती । निघ० ३ । १४ वाजयति । पणते और मदति देता है ।

(२८) वृक्षति । [रादले । व्युच्छति ।] रप्रसादे । शरुलिप्सायाम् । मुक्षति ।] सादरे । [व्युच्छति । अप्रमादे । शरुलिप्सायाम् । व्याखदि । पृथग्भावे ओषधि-किञ्छजीवने । दशस्यति । द्रोहे । पीयति । स्पर्धायाम् । वक्षति । निवासे । इष्टाणि । स्वादने ।]

(२८) क. ख. ग. च. छ. स्तक्षति । क. ग. रप्रसादे । क. ग. सरुलिप्सायाम् ; ख. सरुलिप्सायाम् ; च. छ. त्सरुलिप्सायाम् ; क. ख. ग. च. छ. रप्रमादे । क. ग. ऋतुलिप्सायाम् । च. छ. ऋतुलिप्सायाम् । ख. ऋत्सायाम्, Preceded by a dittography beginning ऋसी । हूर्चि and showing the same variants. ख. व्यापदि क. ग. ओषधि- ; ख. उषदि- । ; च. छ. ओषधि-ख. कृत्स्नजीवने । क. छ. दसस्यति ; ख. दसस्पति ; ग. सदस्यति ; दसप्सति । च. छ. द्रोहे ॥ ख. पीयन्ति ; और जिघर्ति ३२ में नहीं ॥

(२९) पिधति । पाने ॥

(३०) धिनोति । प्रीतौ ॥

(३१) जिन्वति । उभयत्र ॥

(३१) ज. च. छ. जिस्वति ।

क. रुभयत्र ; च. छ. रुमयत्र ।

(३२) जिघर्ति । सेचने ॥

(३२) च. छ. जीर्घति । छ. सेचसे ।

(३३) विस्वति । विस्पाप्ये ॥

(३३) ख. विस्वपौ ; ग. विस्पापे ; च. विस्पाप्ये ।

(३४) गोपायति । गोपने ।

(३४) ज. ख. रौप्यति ; च. छ. रोप्यति । क. ग. गोपाते ; ख. गोपति ; च. छ. गोपते ॥

(३५) शुम्भति । शोभते ।

(३५) क. ख. ग. च. छ. स्तम्भति ; क. ग. च. छ. सौभते ; ख. सौभति ।

(३६) मुञ्चति । शुद्धौ च ।

(३७) शर्धति । ध्वंसने ।

(३७) च. छ. ध्वलने ख. ध्वति ।

(३८) मृदति । सुखने ।

(३८) ख. सुखत ।

(३९) चक्षुरभिर्माहत । दृशिहाम ।

(३९) क. ग. च. छ. चक्षुरि । ख. माहरते । क. ख. ग. च. छ. दार्शि हाने । प्रथम दो अक्षर ४१ गण से बदले गये हैं माहते अशुद्ध है ।

(४०) विन्दति । लाभे ।

(४१) पुष्यति । वृद्धौ ।

(४२) कोभति, क्षये, दस्यति च ।

(४२) ख. कोशवति ।

(४३) [स्त्रोशितः च । लितगुतौ ।]

(४३) ख. स्त्रोशितः च ; ग. स्त्रोसितः च । ख. लितगुतौ ; ग.
च. छ. लितगुतौ । सम्भवतः श्रोपति.....गुप्तौ ।

(४४) ऋज्जति । [पार्जन्यः ।] ऋजुगमने ।

(४४) ख. कुंजति । ऋजति । ख. पार्जन्यः ; ग. च. छ. पार्जन्य ।
ख. ऋजुगमने ।

(४५) [वाचौष्टयति, विलासे ।]

(४५) क. ग. वाचोष्टयति । छ. विलासे । सम्भवतः—वा ॥
चेष्टयति ॥

(४६) रदति, खनने ।

ख. खननि, च. खनते ।

(४७) [सेवति । आ क्रोशति, स्पर्शे ।]

क. ग. च. छ. राक्रोशति ; ख. राक्ते । पति । यहां और ४९ में
लक्षण युक्त नहीं ।

(४८) नसति, नर्चते ।

क. ग. नर्चति । सम्भवतः नशति, नंशने ।

(४९) जिघर्ति । ग्रहणे । गिरणे च ।

ख. छ. जीघर्ति ; च. जीर्घति ।

(५०) मन्दति, तृप्तौ ।

ख. मंदति । क. ग. मृत्तौ ; ख. च. छ. मृत्तौ ।

(५१) [अमनि, भावने ।]

(५२) चक्रति, प्रतिवेदने ।

ख. नति है चक्रति के स्थान में ।

(५३) जक्षति, क्षुत्सहने ।

क. ग. ऋत्सहने ; ख. च. छ. रत्सहने

(५४) श्लिष्यति, आश्लेषे ।

ख. क्षिप्यति । क. ग. च. छ. राश्लेषे ; ख. राश्लेषे ; हम
ने यह पद और प्रेप्सायाम् आगे पीछे किया है ।

(५५) भजति, प्रेप्सायाम् ।

(५५) क. ग. प्रेलिप्सायाम् ।

(५६) सेवति, सेवायाम् ।

(५७) ह्लादयति, शीतीभावने ।

क. ग. च. छ. सीतोभावने ; ख. शीतोभावेते ।

(५८) काशति, प्रकाशने ।

क. ख. ग. च. छ. कांसति । ख. च. छ. प्रकाशने ।

(५९) [दानपलुपरिवस्यते]

(५९) ख. नादपलुपरि । वस्यते ।

(६०) रोदसी ॥ १६ ॥ रोदसी । रोधसी । क्षोणी । स्वधे ।

पुरंधी । ऋतावृतौ । प्रपित्वे । प्रतिष्ठे । प्रशस्ये । उरुची ।

[सान्तापे] । रजसी । विषाणे । धिष्ये । गर्भीरे । गर्भीरे ॥ १७ ॥

ओण्यौ । चम्बौ । नप्त्यौ । नप्त्यौ ॥ १८ ॥ पार्श्वौ । दूरे अन्ते ।

अनन्ते । द्यावापृथिव्योः ।

(६०) तुलना करो निघ० ३ । ३० ॥

क. ग. रोदते ; ख. च. छ. रोदसे । ख. । २६ ; क. ग. में नहीं ।

क. ग. च. छ. रोदसी । रोदधी ; ख. सेदसा । धी । च. स्वचे । क. ग. पुरंधी,

ख. पुन ; च. पुरंधि ; छ. पुरहि । क. ग. च. छ. ऋतावृतौ । क. ग. प्रतिष्ठे

क. ख. ग. च. छ. प्रशस्ये । क. ख. ग. च. छ. रजति । क. ग. च. छ.

विषाणो, विराम नहीं । क. धिष्ये । ख. च. छ. गर्भीरे है गर्भीरे

के स्थान पर । क. ग. च. छ. उत्प्यौ ; ख. ऊवै । क. ख. ग. च. छ. वंचौ ।

ख. वप्त्यौ नंपौम्, च. छ. नप्त्यौ, नंप्त्यौ । क. ग. च. छ. पाद्यौ,

पाद्यौ, ख. पाष्यौ । पाद्यौ । क. ग. सारे । अंते । ख. सरे । अंते ।
अंते; च. छ. सरे अन्ते । क. ग. घावापृथिव्यौ; ख. घावापृथिव्यौ
च. छ. घावापृथिव्यौ ।

(६१) अपः । अपः ॥ १९ ॥ अमः । दंसः । वेपः । [वेदः ।]
वेपः । विष्ट्री । व्रतम् । कर्वरम् । शक्म । क्रतुः । करणानि ।
करांसि । करिक्त । करन्ती । चक्रत् । कर्तुम् । कर्ता । कर्तवे ।
[थलित । हिंसायाम् । इनद्धि ।] घीः । सवः । शमी । शक्तिः ।
शिल्पम् । कर्मणः ।

(६१) तुलना करो निघ० २ । १ ॥ क. ग. अपः । आपः, ख. च. छ.
(अंपः । अपः । ख. । १८ । ख. असः; ग. अमः; च. में नहीं । क. ग. वेदः
नहीं । ख. च. छ. विष्ट्री । क. ग. शर्म, ख. च. छ. सर्म् । क. ख. ग. च. छ.
कर्तुः । ज. छ. करांसी; ख. च. करासी । क. ख. ग. छ. करिक्त नहीं ।
क. ग. चक्रतु; ख. च. छ. चक्रतु । क. ख. ग. च. छ. कर्तुः । क. ख.
थलिता । ख. हिंसायाम् । इनद्धि; क. ग. में नहीं १९-२० की उक्तानुक्त
विधिः । क. घी वासः; ग. घी घसाः; ख. घी सवे; च. छ. घी सवाः;
क. ग. शमी शर्की; ख. च. छ. समी सक्ति । ख. च. छ. शिल्पं ।

(६२) अस्त्रेमा । अस्त्रेमा ॥ २० ॥ अनेद्यः । अनिन्द्यः ।
अनमिशस्तिः । अनवद्यः । उक्थयः । सुनीथः । पाकः ।
प्रशस्य(स्य) ।

(६२) तुलना करो निघ० ३ । ८ ॥ क. ख. अस्त्रेमाः । अस्त्रेमाः;
ख. आश्रमा । आश्रमाः, च. छ. आश्रमाः । आश्रमाः । च. अङ्गों के
अनन्तर साथ लगाता है । आंगः । एतः । पदः । रिपुं । दुरितं । अशस्ति,
अमलं, इजिनम् । अवद्यासि । क. ख. ग. च. छ. पद्यः अनेद्यः के
लिये । क. ग. अनमिशस्ति; ख. च. छ. अनमिशस्ति । क. ख. च. छ.
उक्थयः; ख. उक्थः । क. ग. च. छ. अपुनः; ख. अपुताः । ख. पाकाः ।
क. प्रशस्या ।

(६३) आगः । आगः । एनः । अंहः । रिपुः । दुरितम् ।

अशक्तिः । शमलम् । वृजिनम् । अधस्य ।

(६३) क. असः । आगः; ख. आसा । आगः ग. च. छ. आसः ।
आगः । ख. पुनः । ख. एंहः । क. ख. ग. च. छ. रिपुं । क. ग. दुरिजं;
च. दुरित । ख. अमलं; च. छ. समलं । ख. च. छ. अधस्य ॥

(६४) शिम्वाता । शिम्वाता ॥ २१ ॥ शतरा । शतवन्ता ।
शिल्पम् । शेषधम् । स्यूमकं । मयः । द्योतनम् । सुदिनम् ।
शूषम् । शुभ्रम् । इन्द्रियम् । शेवम् । शिवम् । शुनम् । शं । भेष-
जम् । जलापम् । सुखस्य ॥

(६४) तुलना करो. निघ० ३ । ६ ॥ क. ग. च. छ. सिपता;
ख. सिपत । क. ग. सिप्यते; ख. तिप्यता, च. सिप्पता; छ. सिप्यता ।
क. ख. ग. च. छ. शपातारः । क. ख. च. छ. नवंता; ख. धनेतरा ।
क. ग. च. छ. सैन्धवं; ख. सौवं । क. ग. शूगोकं; ख. भू. गोकं;
च. छ. प्लूगोकम्; क. ख. ग. च. छ. अयं; ख. द्योतवं; सम्भवतः
पद्मो स्योनम् । क. ग. सुदिवं; ख. सुदितम् । क. ग. च. छ. सुखं;
ख. सुख । ख. सं. । क. ग. छ. शिरम् शेवं के स्थान पर; ख. शीरं;
च. शिरः । ख. शिवम् नही; क. ग. च. छ. सिरं । क. ग. च. छ.
संभेषजं; ख. संभेषजं । ख. जलापं ॥

(६५) निर्ऋतिः । निर्ऋतिः ॥ २२ ॥ कृच्छ्रम् । वृषम् ।
दुःखस्य ।

(६५) क. ग. निर्ऋति । निर्ऋति; ख. तिर्ऋति; च. छ. निर्ऋति ।
निर्ऋति । ख. च. वृषं । क. ख. ग. दुःखस्य ॥

(६६) (तुवि) तुवि । पुरु । भूरि । शश्वत् । विश्वम् । व्यानशिः ।
व्योमनी । शतम् । सहस्रम् । अयुतम् । नियुतम् । प्रयुतम् ।

अर्बुदम् । अत्यर्बुदम् । असंख्येयम् । सरिरम् । बहोः ॥

(६६) तुलना करो निघ० ३ । १ ॥ ख. तुवि नहीं; च. छ. पुवि-
अधिक है । क. ग. छ. पुरि । प्लुरि । पुरु के लिये; ख. पुरि, स्तुरि; च.
पुरि । प्लुवि । क. ग. च. छ. श्लरि, ख. सश्वत्; च. छ. सश्वत्, ग. में नहीं ।
ख. विश्वे; क. ग. शश्वम् । क. ग. व्यनीनशं; च. छ. व्यनीनशत्;
ख. प्येमीनदात् । छ. नितं, नियुतम् के स्थान पर । च. प्रमुतं ।
ख. सरिदम् । क. ग. बहु; ख. च. छ. बहु ।

(६७) ऋहन् । ऋहन् । निघृण्यः । कृशमः । मायुकः ।
प्रतिष्ठा । कृधुकः । दहरकः । चम्रकः । अर्मकः । [अधुराणः] ।
द्रस्वस्य ॥

(६७) तुलना करो निघ० ३ । २ ॥ क. ग. दनुः । ऋतु; ख. दतुः ।
ऋतुः; च. छ. दतुः । ऋतु । क. ग. निघृण्यस्य । ख. निःतृण्य; च. छ. निघृण्य ।
क. ख. ग. च. छ. प्रतिष्ठी । ख. च. छ. पृथुकः; क. ग. पृथक् । क. ग.
वर्मकः; चम्रकः के स्थान पर, ख. च. छ. वर्मकः । ख. अधणः; च.
अफराणः; छ. अप्यराणः ।

(६८) महः । महः । ब्रध्नः । ऋष्वः । उक्षः । उक्षितः ।
गभीरः । अश्वः । तवसः । ऋभुक्षा । उक्षा । [उक्षिता ।]
विद्यायाः । यह्वः । उरु । बृहत् । अम्भृणः । विरप्शी । अद्भुतः ।
[वविपिपुः । वरिपीः] । महतः ।

(६८) तुलना करो निघ० ३ । ३ ॥ क. ग. छ. मनः; ख. मतः; च. मन । ख.
च. छ. महः नहीं । क. ग. ब्रह्मघ्नः; च. ब्रध्नः । क. ख. ग. च. छ. ऋभुष्टः । क. ग.
उक्षः । उक्षः के लिये । ख. गभीराः । क. ग. च. छ. अश्वः; ख. अश्वा ।
क. ख. ग. च. छ. चमसः । क. ख. ग. च. छ. ऋभुष्टः । क. ग. उष्टया;
ख. उक्षा । क. ग. ऊरुः । ख. उरु च. छ. उरुः । क. ख. ग. च. छ. अम्भिनाः ।
ज. विरधी, ख. विरद्धी; च. छ. विरधी । ख. वविपिपुः । वरीपीः;
सम्भवतः (यह है) बर्हिष्ठः, वा बर्हिष्ठः और वरिष्ठः (के लिये) ।

(६६) नवम् । नवम् ॥ २३ ॥ नूतनम् । नूतम् । नव्यम् ।
अधुना । इदानीम् । नवस्य ॥

(६९) तुलना करो निघ० ३ । २८ ॥ क. तौतमः । तौतमः
च. छ. तोत्तमः, तोत्तमः; ख. तौन्तमः; ग. तांतमः । ख. गण संख्या छोड़ी
है । ख. अगले तीन पदों के लिये दत्ततर्जनं नथन् । क. ग. नृतमः; च. छ.
नृततः । क. ग. च. छ. तेनतं । क. छ. तप्यशं; ग. तस्यशं; च. तप्पशं ।
ख. इदानीम्, वनस्य ॥

[७०) प्रत्नम् ॥ २४ ॥ प्रत्नम् । प्रदिवः । प्रवयाः । सनेमि ।
[मोक्तः । माहुः । यतः ।] पुराणस्य ॥

(७०) तुलना करो निघ० ३ । २७ ॥ क. ४ ख. में प्रत्नम् नहीं ।
च. छ. प्रवणः; क. ख. ग. प्रणवः । ग. यः ।

(७१) [अधायः] ॥ २५ ॥ सत्रा । नद् । ऋतम् । अद्वा ।
सत्यस्य ।

(७१) तुलना करो निघ० ३ । १० ॥ क. । आधायः । क. ग.
अद्वा ।

(७२) गौः । गौः ॥ २६ ॥ ग्मा । ज्मा । क्ष्मा । क्षा ।
क्षमा । क्षोणी । क्षितिः । अवनिः उर्वी । मही । रिपः । अदितिः ।
इडा । निर्ऋतिः । गातुः । भूः । भूमिः । पूषा । गोत्रा । पृथिव्याः ।
पराणि तदायतनानाम् ।

(७२) तुलना करो निघ० १ । १ ॥ च. छ. गोः । गोः; ख. नोः । गौ ।
क. च. छ. ग्मा भोज, ग्मा के लिये; ख. ग. भोजः । क. ख. ग. च. छ.
क्षा, राक्षः, क्ष्मा के लिये । क. ग. च. छ. क्षामा । ख. छ. क्षिः ।
क. ग. च. छ. निषः, रिपः के लिये; ख. तिषः । क. ग. इन्द्रा, इडा के
लिये, च. छ. इन्द्र । छ. पूषाः । ख. च. छ. पृथिव्या ॥

(७३) (तडित् ।) तडित् । आसात् । अम्बरम् । तुर्वशे ।
अस्तामीके । उपाके । अर्वाके । अन्तमानाम् । अवमे । उपमे ।
अन्तिकस्य ॥

(७३) तुलना करो निघ० २ । १६ ॥ क. ख. ग. च. छ. आशा,
च. अंबरं; ख. अचरं, छ. अवरं । च. छ. तुर्वसे; ख. नुर्वसे ।
क. ग. च. छ. अंतमाने, ख. अंतमाते । ख. च. छ. उवमे; क. ग.
अवमे ।

(७४) (श्यावी ।) श्यावी । क्षपा । शर्वरी । अक्तुः । [उर्वी ।]
ऊर्म्या । रम्या । नम्या । [वोषा ।] दोषा । नक्ता । तमः । रजः ।
आसिक्री । तमस्वती । [दमस्वती ।] महस्वती । यशस्वती । घृताची ।
शिरिणा । मोकी । शोकी । ऊधः । पयः । हिमा । वस्वी । रात्रेः ॥

(७४) तुलना करो निघ० १ । ७ ॥ च. छ. स्यावी, ख. वी ।
ख. च. छ. क्षपा । क. ख. ग. च. ईषत् । कुः, (अक्तुः के लिये) । छ. इषत् । कुः ।
क. उर्वी; ख. छ. उर्वी; । क. ख. च. छ. रम्या; , क. नम्या; , ख. नम्या; , क. ग.
वोषा; ख. पौषा । क. ग. च. छ. हृदः, रजः के लिये; ख. हृद । च. छ.
अशिक्री; ख. अशकी । क. ख. च. छ. महास्वती । क. ग. च. छ.
शरणा; ख. शरण । ख. छ. सोकी; च. साकी । च. छ. हिंसा; ख.
गहिंसा । क. ख. ग. च. छ. मस्मा । च. रात्रेः नहीं ।

(७५) अरणः । अरणः ॥ २७ ॥ गरः । क्षोदः । क्षुम् ।
नभः । अम्भः । कबन्धम् । सलिलम् । वाः । वनम् । घृतम् ।
मधु । पुरीषम् । पिप्पलम् । क्षीरम् । विषम् । रेतः । शकम् ।
जल । वृकम् । बुसम् । तुग्याः । सुक्षेमम् । वरुणः । सुरा ।
अररिन्दानि । ध्वस्मन्वत् । जामि । आयुधानि । क्षयः । अहिः ।

अक्षराः । तृप्तिः । रसः । सरः । पयः । भेषजम् । स्रवः । शवः ।
 सहः । ओजः । सुखम् । क्षत्रम् । आवयाः । शुभम् । यादः ।
 भूतम् । भुवनम् । भविष्यत् । आपः । महत् । व्योम । यज्ञः ।
 सर्णीकम् । [स्वर्णीकरम् ।] गहनम् । गभीरम् । [गम्भीरम् ।]
 गह्वरम् । कम् । अन्नम् । [सु] हविः । सन्न । सदनम् । ऋतम् ।
 [ऋत] योनिः । ऋतस्य योनिः । सत्यम् । नीरम् । रयिः । सत् ।
 पूर्णम् । सर्वम् । आक्षितम् । सर्पिः । अपः । पवित्रम् । अमृतम् ।
 इन्दुः । हेम । सर्गाः । शम्बरम् । अश्वम् । वपुः । अम्बु । तोयम् ।
 तूयम् । कृपीटम् । अक्षरम् । क्षराः । वारि । जलम् । [चूर्णाः ।
 संस्त्यानाः । धानाप्यम् ।] विसृतम् । जलापम् । जलापम् ॥ २८ ॥
 कर्तुरम् । काष्ठाः । [इदम्] इदम् । शुक्रम् । मेध्यम् । पावकम् ।
 पावनम् । हादनम् । हादनम् । [पार्षम् ।] अम्भः । [भूरी ।]
 उदकस्य ॥

(७५) तुलना करो निघ० १ । १२ ॥ च. अरणः कचन्धम
 नहीं । ख । २० । ग. गगरः । क. ख. गी. छ. कुञ्ज है क्षय के लिये ।
 क. ग. अवधं । छ. अवधः; ख. कद अवधः । क. ग. छ. शरीरम्;
 ख. शरीर; च. रारं । ख. च. छ. पिप्पलं । ख. शकः । क. ग. जहाः;
 ख. जंघः; छ. जङ्घः; च. वघः । क. ख. ग. च. छ. वृधुकं । क. ग.
 वुकं; ख. च. छ. वूक । ख. उग्र्याः; क. ग. च. छ. वृधुः साथ जोड़ता
 है; ख. वृधू जोड़ता है । क. स. ग. च. छ. असु क्षमेम् । क. ख. ग.
 च. छ. वरुणम् । क. ख. ग. च. छ. असाक्षेमम् । क. ख. ग. च.
 छ. वरुणं क. ख. ग. च. छ. सुराः । क. ग. च. छ. अरविदानि;
 ख. अरविदानि । ख. वस्मिन्वत्; च. असमान; छ. घघस्मिन्वत् ।

छ. जामिणि; ख. जामि । स्वातु । येष्वाक्षणि; च. घञ्क्षाणि ।
 ख. आयुधाति । पक्षम् । ख. च. अभिहिः । क. ख. ग. च. छ. स्वरः ।
 क. ख. ग. च. छ. स्रुवः । सवः । क. ग. सह । क. ग. अवयाः, ख.
 अवखा । च. यादाः; ख. पादः । क. गे. महतः; च. महः । ख. व्योमः ।
 क. गे. च. छ. स्वर्णकिं; ख. स्वर्णकि, ख. स्वर्णवरं, ख. च. राहनं ।
 क. ख. ग. च. छ. अनु अवम् के लिये । क. ग. च. छ. सुग्मा, सक् के
 लिये; ख. सुग्मा । च. छ. ऋतस्ययोनि । क. रवी; ख. रचि; ग. च.
 रचि; छ. रचिः । क. ग. सतापूर्णः; ख. संति-पूर्णः; च. सवं पूर्ण ।
 ख. सर्वं नहीं । क. ग. सरणिः । क. ग. च. च. छ. अमृतम् के आगे
 अमुतं हैं । क. ख. ग. च. छ. इंद्रः; ख. हेमः; क. ख. ग. च. छ.
 सव्याः । क. ग. सवरणं; ख. च. छ. संवरणं । क. ख. ग. च. छ.
 अचमुं, अम्बम् के लिये; छ. रुयं; च. रूपं । ख. कृषीरं, क. ग. च. छ.
 कुक्षरं, ख. कुक्षः; क. ग. क्षराः; ख. राः; ख. छ. लं, ग. पूर्णाः; ख.
 धानाश् च विश्रुतं । जलपम् २ । २९ । च. कर्तुदं, ख. काष्ठां, ख. च.
 मेध्यम् नहीं । ख. पावमानं । पावकं; च. पावकं, ख. हादतं; ग. हादन;
 छ. हदनं, ग. हादन्, छ. हादनः; ख. मे नहीं, ख. तूरी ।

(७६) अवनयः । अवनयः ॥ २६ ॥ यहयः । खाः ।
 सीराः । स्रोत्याः । अन्यः । धुनयः । रुजानाः । वक्षणाः । खादो
 अरणाः । रोधचक्राः । हरितः । योपितः । स्वसृतः । अर्णवः ।
 सिन्धवः । कुल्याः । वहाः । उर्व्याः । इरावत्यः । पार्वत्यः ।
 ओजस्वत्यः । सरस्वत्यः । हरस्वत्यः । अजिराः । मातराः ।
 नदीनाम् ॥ [मधुः । वथः]

(७६) तुलना करो नि० १ । १३ ॥ क. ग. अवनयः नहीं ।
 क. ग. च. छ. यहा; ख. यहा, क. च. छ. पण्यः हैं अन्य के स्थान पर;
 ख. पव्याः; ग. पुण्यः; क. ख. ग. च. छ. रुदानाः; क. ग. छ. वक्षणाः; ख.
 वक्षाणः; ख. वक्षाणाः; च. वक्षाणाः; ख. च. छ. खादो वरणाः;

ज. ख. च. छ. हरिवः, क. ख. ग. च. छ. स्वस्वतः, क. ख. ग. च. छ.
अर्णवः, क. कुम्भ्याः, ख. ग. च. छ. कुम्भ्याः । क. ग. ओह्याः, उर्व्यः के
लिये, च. छ. औह्याः, ख. अत्यः, क. ग. ओजस्वस्त्यः, ख. अंजस्वत्यः,
क. गं. सरस्वत्यः, ख. च. छ. सहस्वत्यः, च. अजिरा, क. मारुतरः
ख. मरुतेरः, ग. मा इतरः, च. छ. मारुतेरः, ख. चधुः, च. वध्रः
छ. वधुः ॥

(७७) काटः । काटः । खाटः । अवटः । अवटः ।
क्रिविः । खदः । उत्तः । ऋश्यदः । कारोतरः । कुशयः ।
केवटः । [त्रपुः] रूपस्य ॥

(७७) तुलना करो निघ० ३ । २३ ॥ ज. च. छ. काटः ।
काटः, ख. कायः, क. ख. ग. च. छ. कृतिः, क. ग. च. छ. ऋक्षरः,
ख. क्षरः, क. ख. ग. च. छ. कारोदरः, च. रूपस्य ।

(७८) नराः । नराः ॥ ३० ॥ जन्तवः । विशः । क्षितयः ।
कृष्टयः । चर्षणयः । नहुपः । अरयः । अर्याः । मर्याः । मर्ताः ।
त्राताः । पूर्वाः । तुर्वशाः । दुह्यवः । आयवाः । यदवः ।
अनवः । पूरवः । जगतः । तस्थुपः । पञ्चजनाः । विवस्वन्तः ।
मानवाः । मनुष्याणाम् ॥

(७८) तुलना करो निघ० २ । ३ ॥ ख. नराः । नराः, के लिये,
तरा-ज. ख. च. छ. कृष्णपयः, च. नहुपाः, ख. अर्यः, क. च. छ.
अर्यः, ख. अर्यः, ख. मर्याः, च. मर्याः, च. छ. पूर्वाः, पर्काः, ख. च.
उर्वशाः, क. ख. ग. च. छ. अणवः, ख. छ. विवस्वतः, ग. विवस्वतः,
क. ख. ग. च. छ. मानवः ।

(७९) निर्णिक् । निर्णिक् ॥ ३१ ॥ वत्रिः । वर्षः ।
वपुः । अमतिः । अप्तः । रप्सु । पिष्टम् । शप्यम् । कृशनम् ।
पेशः । मरुत् । रूपस्य ॥

(७९) तुलना करो निघ० ३ । ७ ॥ च. छ. निर्निक्तः ।
निर्निक्तः; क. ग. निर्निक्तः; ख निर्णिक्तः; क. ग. ववृह; च. छ. ववृह;
ख. व, क. ख. ग. च. छ. चर्व, क. ग. च. अप्सु । रप्सु; ख. रप्सु
अप्सु; छ. अप्सु ॥ प्सु, क. गं. छ. विपूम, पिष्टं के लिये; ख. विष्टमाः
च. विष्टमा, क. ग. च. छ. यशः, पेशः के लिये; ख. यश ।

(८०) जठरम् ॥ ३२ ॥ जठरम् । [परीसानम् । जगृतम् ।
गर्दनम् ।] कृदरम् । उदरम् । [दर्दुरम् ।] उदरस्य ॥

(८०) ख. में नहीं; जठरम्, ख. । ३१ । छ. जथरम् नहीं, क.
ग. परिसानम्, च. छ. दुर्दरं; ख. दुर्दशं ॥

(८१) आयती । आयती । च्यवाना । अभीशू । अमवाना ।
विनङ्गसौ । गभस्ती । वाहू । भुरिजौ । शक्करी । भरित्रे ।
वाहोः ॥

(८१) तु. निघ. २ । ४ ॥ क. छ. अजुती । अजुती; ख. च.
अजुती; ग. अजती । अजुती । क. ख. ग. च. छ. च्यवना । ख. च. छ.
अभीष्टा; क. अभिष्टा, ख. अभिष्टा; । क. अप्सुवाना; ग. अप्सुवाना;
ख. प्सुवाना; च. छ. अप्सुवाना । ज. च. छ. विनंकसु; ख. विनंकस्ता,
क. ग. रोसस्वी; ख. च. छ. रोसस्वी, क. ग. वास्तु, वाहु के लिये,
च. छ. कस्तु; ख. रस्तु, क. ख. ग. च. छ. तुरिजी । धुरी । भरित्री ।
ख. वाहोः; च. छ. वाहोः ।

(८२) (अगुवः ।) अगुवः ॥ ३३ ॥ अण्वयः । त्रिशः ।
शर्याः । रशनाः । धीतयः । अथर्यः । विपः । कक्ष्याः ।
हरितः । स्वसारः । जामयः । योक्ताणि । योजनानि । धुरः ।
शाखाः । अभीशवः । दीधितयः । अङ्गुलीनाम् ॥ ३४ ॥

(८२) तु० क० निघ० २ । ५ ॥ क. ख. ग. च. छ. अग्रवः । क.
ख. ग. अस्य, च. छ. अस्यः । क. ग. च. छ. वृषः; ख. वृषमः । क. ख.

ग. च. स्वर्या; छ. स्वर्या; ख. रेपत । क. ग. वितयः; ख. च. छ. वीतयः । क. ख. ग. च. छ. अव्ययः; क. ग. च. छ. ऋपः; ख. ऋपे; क. ख. ग. च. छ. कक्षाः । क. ग. जामय, क. ग. शेषाः शाखाः के लिये । ख. शेषाः; च. छ. शोपाः; क. ख. ग. च. छ. विधितयः ।

(८३) [व्रजिः । धुनिः । तर्थाः ।] तक्का । (रिपुः) । रिभ्वा । रिक्का । रिह्वा । तायुः । तस्करः । वनर्गुः । मलिम्मुचः । अघशंसः । वृकः । स्तेनस्य ।

(८३) तु० क० निघ० ३ । २४ ॥ क. ग. च. छ. तिधा, तक्का के लिये । क. ग. च. रिक्षं, रिभ्वा के लिये; ख. रक्षां; च. छ. रिक्षां, क. रीधा, रिक्का के लिये; ख. रिरिधां; ग. रिघ; च. रिधा; छ. रिधा, ज. रिप्तां, रिह्वा के लिये; च. छ. रिधा (?) ख. में नहीं क. ख. ग. च. छ. वनर्यः; क. ग. च. छ. वलिह्लव; ख. वलिह्लव; क. ग. च. छ. अघशंसा; ख. अन्वशंसा, क. ख. ग. च. छ. वृक्षः ॥

(८४) धीः । धीः । मेधा । केतुः । चेतः । चित्तम् । क्रतुः । असुः । शची । वयुनम् । माया । बुद्धेः ॥ ३९ ॥

(८४) तु० क० निघ० ३ । ९ ॥ ज. ख. च. छ. वीधीः । ख. मधां, च. मेधां । क. ग. च. छ. किनु; ख. किंतु । ज. च. रेतः; ख. रितः; छ. रत्नः । ख. अशुः । ख. सची; क. ग. च. छ. संची । क. ग. वयुनं, च. छ. वपुनं, ख. येष्वनं ।

(८५) विग्रः । विग्रः । विग्रः । गृत्सः । धीरः । [रेतुः ।] वनः । मेधाः । कण्वः । ऋगुः । नवेदाः । कविः । मनीषी । मन्धाता । मनश्चित् । आकेनिपासः । उशिजः । कीस्तासः । अद्धातयः । मतयः । मतुथाः मेधाविनः ॥

(८५) तु० क० निघ० ३ । १० ॥ क. ग. च. छ. विपुः । विपुः; ख. विपुः; क. ख. ग. च. में विग्रः नहीं; छ. विपुः; क. ग. च. छ.

कृत्स्नः ख. कृत्स्नः, मनुः ख. रेतुः । मेधा । क. ग. मेधा कंठः
ख. च. छ. मेधाकंठ । क. ख. ग. च. छ. रिपुः, क्रभु के लिये, क. ख.
ग. च. छ. तमेधा के लिये, क. ख. ग. च. छ. मन्वाता, क. ख. ग. च.
छ. उरस्ति, क. ख. ग. च. छ. आकेनिवासः, क. ग. च. छ.
ओसिजः, ख. ओजःसि, क. ग. किस्त्यास, च. छ. किस्त्यास, ख.
कस्त्यासां, क. ख. ग. च. छ. मनवः, क. ख. ग. छ. मनुष्याः, च.
मनुष्याः ।

(८६) मेना । मेना । ग्रा । योपा । नना । अङ्गना ।
रतयः । स्त्रीणाम् ॥ ३६ ॥

(८६) तु० क० निघ० ३ । २९ ॥ निघ० ३ । २९ ॥ क. ख. ग.
च. छ. मेना । मेना स्या । क. ग. च. छ. चोपा, ख. चोष्या । ख.
ग. तरयः ॥

(८७) तुक् । तुक् । तोकम् । तनयम् । तक्म । शेषः ।
प्रजा । बीजम् । अम्रः । गया । [ऋप] जाः । यहु । स्रुः ।
नपात् । अपत्यस्य ॥ ३७ ॥

(८७) तु० क० निघ० २ । २ ॥ च. छ. ऋतु । ऋतु । तौकां ।
ख. ऋतु । ऋतौकां । क. ख. ग. च. छ. तक्षमः क. अप्तुः ख. छ.
अप्तुः, ग. अमुः च. अहः । क. ग. रायाः, ख. च. छ. रायः, क. ग.
ऋयमाः । क. ख. ग. पङ्गः च. छ. पङ्गः ॥

(८८) [कङ्कम् ।] अन्धः । [घा ।] सिनम् । श्रवः
[शवः । शाहः । वनः ।] अन्नम् । वाजः । पयः । पृक्षः ।
पितुः । सुतम् । क्षु । घासिः । इडा । इषम् । ऊर्जः । रसः ।
स्वधा । अर्कः । नेमः । ससम् । नमः । वयः । स्रुता । ब्रह्म ।
कीलालम् । अन्नस्य ॥ ३८ ॥

(८८) तु० क० निघ० २ । ७ ॥ क. ग. काक । छ. अधः । ख. घासिनं; च. कासिनं । ख. सह; च. वन; ख. वात । ख. च. छ. अन्नः । ज. ख. च. छ. वृक्षः । ख. में नहीं; सुतम् । क. ग. च. छ. भु त्वाशी । इडा । ख. हुत्वाशी । इडा । ज. में इपं नहीं । क. तुर्ज; ग. तुर्ज; ख. उंज, च' छ. जर्तुः । क. ग. रप्सः; ख. सह । क. ग. स्वधां । क. ग. च. छ. गर्मः; नेमः के लिये; ख. गर्मा । क. ख. ग. च. छ. सयः । क. ग. च. छ. नेमी, ख. तेमी । क. ख. ग. च. छ. सृन्ता । क. ख. च. छ. अक्रः; ग. अक्र, ख. अन्यस्य ॥

(८९).....गर्तः । हर्म्यम् । नीरम् । पस्त्यम् । दुरो-
णम् । दुर्याः । स्वसराणि । अमा । दमः । कृत्तिः । योनिः ।
वर्म । शर्म । शरणम् । वरूथम् । क्षया । छन्दः । छदिः ।
छर्दिः । छाया । वेष्म । अज्मः । कुलायम् । तुकः ।
गृहस्य ॥ ३९ ॥

(८९) तु० क० निघ० ३ । ४ ॥ क. ग. में नहीं गर्तः । क. ख. ग. च. छ. हर्म्यः । ख. च. छ. यस्त्यम् । क. ख. ग. च. छ. दुरोणः । क. ख. ग. च. छ. असाः । क. ख. च. छ. कृविः । च. छ. वर्मः; ख. धर्मः । च. छ. शर्मः; ख. शमः । क. ख. च. छ. शरणः; ख. शरणौ । क. ख. ग. च. छ. वसथं । ख. च. छ. क्षयं; क. ग. यक्षं, क. ख. ग. छंदं; च. छ. छंदं; क. ग. च. छदिः छ. छिदिः ख. में नहीं । क. ग. छिर्दं, च. छ. छिर्दि । ख. च. छ. अयमः । च. छ. रुकः ॥

(९०) मघम् । मगम् । रेक्णः । रिक्थम् । वेदः । श्वात्रम् ।
रत्नम् । रयिः । क्षत्रम् । क्षेत्रम् । भगः । मीढम् । शुभ्रम् ।
इन्द्रियम् । वसु । रायः । राघः । दानः । वृत्रम् । दानम् ।
वृतम् । वामम् । घनस्य ॥ ४० ॥

(९०) तुलना करो निघ० २ । १० ॥ च. छ. मद्यं । मद्यं ।
 क. ग. रेक्षणा; ख. रेछा; च. छ. रक्ता । क. ग. रित्यं; ख. रिछं;
 च. छ. रिक्थं । क. ख. ग. च. छ. स्वात्रं । ख. च. छ. रयि, क. ग.
 क्षेत्र । क. मीडुं; ख. मेडं; ग. मीडुं; च. छ. मीडं । क. ग. च. छ. सुवः
 वसु के लिये, ख. सुवः । क. ख. ग. च. छ. सवः; रायः के स्थान में ।
 क. गं, च. छ. राधः के स्थान में सह; ख. सह; क. ग. च. छ. वृतं
 वृतं के स्थान में । ख. वृतं । क. ख. ग. च. छ. वामः । क. ग. च. छ.
 वनस्थं; ख. वत्स्य ॥

(९१) हेम । हेम । चन्द्रम् । रुक्मम् । अरः । पेशः ।
 कृशनम् । लोहम् । कनकम् । काञ्चनम् । हरितम् । भर्गः ।
 अमृतम् । मरुत् । दत्रम् । जातरूपम् । हिरण्यम् । सुवर्णस्य ॥ ४१ ॥

(९१) तुलना करो निघ० १ । २ ॥ क. ग. बुध पूर्व लगा हैं;
 च. बुध पूर्व है; ख. सुधः पूर्व लगा है । क. हेम । हिम; ख. हेमः । हिमं, ग.
 हेमः । हिम; च. छ. हेमः । हिम । क. ख. ग. त्रैसः, पेशः के लिये; च.
 छ. त्रैसः; च. छ. कसनः; क. ग. कशर्वं; ख. भर्गः; ग. गर्भः; च. छ.
 अस्मृतं; ग. अमरुत् । दतरं; च. ऋद्रक्षं; छ. सरहनं; ख. सरहन्मं ॥

(९२) अघ्न्या । अघ्न्या । उस्ता । उस्त्रिया । स्त्री । मही ।
 अदितिः । इडा । निर्ऋतिः । गोः ॥ ४२ ॥

(९२) तुलना करो निघ० २ । ११ ॥ ज. अघ्न्याः । अघ्नाः;
 ख. अघ्न्याः । अघ्न्याः; च. छ. अघ्न्या । अघ्न्याः; क. ग. च. छ. उघ्नाः;
 ख. में नहीं, क. ग. उस्त्रियाः; ख. च. छ. उस्त्रियाः; ख. में उष्टमः
 अधिक है । ख. स्त्रीः; च. छ. स्त्रीः; क. ग. मही; ख. मनहीः; क. गौः;
 ख. में नहीं ॥

(९३) अत्यः । अत्यः । हयः । अर्वा । वाजी । सप्तिः ।
 वह्निः । दधिक्राः । दधिक्रावा । एतग्वः । एतशः । पैदः ।

दौर्गहः । उच्चैःश्रवसः । तार्क्ष्यः । आशुः । व्रध्नः । अरुणः ।
मांश्चत्वः । अव्ययः । श्येनासः । सुपर्णाः । नराः । वार्याणाम् ।
हंसासः । अश्वानाम् ॥ ४३ ॥

(८३) तुलना करो निघ० १ । १४ ॥ ख. अत्यः । अंत्यः;
च. अन्यः । अत्यः । छ. अन्यः । अंत्यः । ख. दधि । काः ग. में नहीं,
छ. दधिकावाः । ख. एतश्च । ख. च. छ. एतसः । क. ख. ग. च. छ.
दौर्ग्रहः, क. ग. उच्चैःश्रवसः । च. छ. उच्चैः । श्रवसः । क. ख. ग. च. छ.
आसः । क. ख. ग. च. छ. मांस्वतः । न. ख. च. छ. सेनासः । क. ख.
ग. छ. सुपर्णाः । न. सुपर्णा ।

(८४) रोहितः । रोहितोऽग्नेः । निद्युतो वायोः । हरी
इन्द्रस्य । विश्वरूपा बृहस्पतेः । पृथ्व्यो मरुताम् । रासभावश्चिनोः ।
अरुण्यो गाव उपसाम् । हरय आदित्यस्य । हरितः सूर्यस्य
श्यावाः सवितुः । अजाः पूर्णः ॥ ४४ ॥

(९४) तुलना करो निघ० १ । १५ ॥ ह० लि० ग्रंथ प्रत्येक
पद के अनन्तर नियमपूर्वक विराम देते हैं । च छ रोहितोः । वाग्नेः;
ख. रोहितो । वाग्नेः । च. रोहितो । वाग्नेः । क. ग. च. छ. हरीन्द्रस्यः
ख. हरं । द्रस्यः । ख. विश्वरूपा...हरितः, नहीं है । क. ग. च. छ.
विश्वरूपाः । च. छ. बृहस्पतेः । क. च. छ. पृथ्व्योः । क. ग. च. छ. चिनोः;
च. छ. विश्विनोः । क. ग. अरुण्योः । गावः । च. छ. अरुण्यो । गावः;
क. च. छ. उपा । प्रसा । ग. उमा । प्रसाः । क. ग. च. छ. हरयः;
क. ग. च. हरितस्य । छ. हरितस्यः । क. ख. ग. च. छ. श्यावः;
क. प्रजाः । अग्नेः । पृष्ठः, ख. छ. प्रजाः । अग्नेः । पृष्ठः । ग. प्रजा ।
अग्नेः । पृष्ठः । च. प्रजाः । अग्नेयः । पृष्ठः ।

(९५) अध्वरः । अध्वरः । वेषः । वेदः । [विपः । भायी ।]
विदथः । सवनम् । होत्रा । इष्टिः । देवताता । मखः । विष्णुः ।
इन्दुः । प्रजापतिः । धर्मः । क्रतुः । कर्म । यज्ञस्य ॥

(९५) तु० क० निघ० ३ । १७ ॥ च. अध्वरः क. ख. ग. में
नहीं । क. ग. विपः ख. वपः । क. ग. छ. भायीः । क. ख. ग. च. छ.
वितथः । क. ख. ग. च. छ. होता । ख. इष्टि । क. ख. ग. च. छ.
देवताः । ज. ख. च. छ. इन्द्रः । क. धर्मः । क. क्रतुः ; ख. च. छ. क्रतु ।
छ. कर्मा ; ख. कर्मी ॥

(९६) (भरताः) । भरताः । ४५ ॥ कुरवः । वाद्यतः ।
वृक्तवर्हिषः । सवाधः । यतस्तुचः । वृकः । मरुतः ॥ ४६ ॥
देवयवः । ऋत्विजः ॥

(९६) तु० क० निघ० ३ । १८ ॥ क. ग. च. छ. भरता ; ख.
भरत च. छ. वाद्यतः ख. च. छ. वृत्रः । वर्हिषः क. ख. स्ववाधः ; ग.
स्वावाधः ; च. स्ववाधः ; छ. स्ववाधः । क. ग. च. छ. यवः । श्रुवः ;
ख. वयवः । ध्रुवः ॥

(९७) (रेमः) । रेमः । जरिता । कारुः । कीरिः । सूरिः ।
नदः । नादः । छन्दस्य (ः) । [कोसनः ।] रुद्रः । कृपण्युः ।
स्तामुः । (स्तोतुः) ॥ ४७ ॥

(९७) तु० क० निघ० ३ । १९ ॥ क. ग. रेफं ; ख. च. छ. रेफः
क. ख. ग. च. छ. जरिताः । काकः । ख. में 'नदः' नहीं ; क. ग. च. छ.
नहः ख. छन्दस्या, क. ग. कोसनः क. ख. ग. च. छ. कृपण्यः । स्तानु
अन्तिम शब्द स्तोतुः का स्रष्ट पाठ होगा ॥

(९८) (अम्बरम्) । अम्बरम् । वियत् । व्योम । वर्हिः ।
स्वः । आकाशम् । आपः । पृथिवी । भूः । स्वयम्भूः । अध्वा ।

ब्रध्नः । [पीरिठम् । पीठम् ।] सगरः । सलिलम् । समुद्रः ।
अन्तरिक्षस्य । पराणि तदायत्तनानां ॥ ४८ ॥

(९८) तु० क० निघ० १ । ३ ॥ ख. अत्वाः च. अत्वाः ; छ.
अन्वा ज. ब्रध्नं ; ख. च. छ. ब्रध्नं, ग. पीरिटं । पिटं ; ख. पिट्टं ।
क. ख. ग. च. छ. सगरं ख. सलिले ॥

(९९) [आतः ।] आतः । आशाः । आष्टाः । उपराः ।
काष्टाः । व्योम । ककुभः । दिशाम् ॥ ४९ ॥

(९९) तु० क० निघ० १ । ६ ॥ ख. आशा, आताः के लिये ।
क. ख. ग. च. छ. आस्थाः ; क. ख. छ. व्योमः, ग. ककुभः ; ग. ककुभः ॥

(१००) सस्तिः । सस्तिः । अलावृणः । कणन् । कुणारः ।
दानवः । उदधिः । [सिरिः ।] वृत्रः । पर्वतः । चमसः । अहिः ।
अभ्रम् । बलाहकः । द्युतिः । ओदनः । वृषान्विः, वृत्रः । कोशः ।
असुरः । मेघस्य ॥ ५० ॥

(१००) तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. सस्ति । मस्तिः
ख. च. छ. सस्ति । मस्ति, क. ख. ग. अलावृणात् ; च. छ. अलावृणत्,
क. ग. कणम् ; ख. कणत् । कणत् ; च. कणत् ; छ. कणत्, क. ग. छ.
कुणामः ; ख. कुणोतः ; च. अभशामः, ख. दत्तवः, क. ग. च. छ. सिंगि,
ख. अहि, ख. बलहकः क. ग. उदनः ; ख. च. छ. उदनः, क. ग. च. छ.
वृषान्वि ; ख. वृषान्विः, ख. कोशः च. छ. ॥ २० ॥ ५० ॥

(१०१) (अद्रिः ।) अद्रिः । ग्रावा । गोत्रः । चलः ।
अश्नः । पुरुभोजाः । बलिशानः । अश्मा । गिरिः । व्रजः ।
चरुः । वराहः । शम्बरः । रौहिणः । रैवतः । परिघः । [पाणिघः] ।
उपरः । उपलः । सानौ । रुद्रः । पर्वतस्य ॥ ५१ ॥

तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. बलः क. ग. च. छ. अस्वाः ;
 ख. अस्माः क. ख. ग. च. छ. पुरः—भोज्यः । क. ग. च. छ. में पुरि सादः
 अधिक है ; ख. में पुर सादः अधिक है । ख. अह्म क. ग. च. छ. भाजः,
 ख. वाज, क. ख. ग. च. छ. रुहः, ग. रुहः, क. ख. ग. च. छ. वाराहः
 क. ग. च. छ. संवरः ; ख. सवरः, क. ख. ग. च. छ. रोहिणः क. ग. छ.
 पणिघः ; ख. पणिवः ॥

(१०२) गौः । गौः । गौरी । गान्धर्वी । गभीरा । गम्भीरा ।
 मन्द्रा । मन्द्राजनी । [वाणीः] । वाशी । वाणी । वाणीची ।
 वाणः । पविः । भारती । धमनिः । मेडिः । सूर्या । सरस्वती ।
 निचित् । स्वाहा । वग्नः । उपविदः । काकुः । मायुः । जिह्वा ।
 घोषः । श्लोकः । शब्दः । स्वरः । स्वनः । ऋक् । होत्रा ।
 गीः । गाथा । गणः । घेना । ग्नाः । विपा । नना । कशा ।
 धिपणा । नौः । अक्षरम् । मही । अदिति । शची । [त्सधीः ।]
 अनुष्टुप् । [शब्दः ।] रसः । [वसा । मधु । कशा ।] विराद् ।
 वाचः ॥ ५२ ॥

(१०२) तु० क० निघ० १ । ११ ॥ ख. गौः २, ख. मद्राजनी ;
 च. मंद्राजिनी ; ख. मंद्राचिनी, ख. में वाशी नहीं ; क. ग. वाणी ; छ.
 वाणीः, ख. में वाणी नहीं ; क. ग. वणी, क. ग. वणीची, ख. चीः ;
 छ. में नहीं, ज. छ. वाशिणी, ख. परिः ख. धमलाः, ज. मेधीः, ख. छ.
 मेधिः ; च. मेटिः, क. ग. निचित् क. ग. च. छ. उपक्षुः, वग्नः के
 लिये, ख. उपक्षः, क. च. छ. उपसिः ; ख. उपक्तिः ; ग. पुपसिः, ख.
 मायुः ख. में जिह्वा नहीं क. ग. काकुः, ऋक् के स्थान पर, ख. च. छ.
 कुकुः । क. ग. गोत्रा । मा । ही । है होत्रा—गीः के स्थान पर ; छ.
 गोत्रा—मीही ; ख. च. गोत्रा । मही, ख. च. छ. गाणः क. ग. च. छ. तेण्याः ;
 ख. तेण्य क. च. छ. ग्राः के लिये विपा, नना, कशा, ग्राविष्कं, मनकं साकिरं ।

क. ग. च. छ. विपाणा ; ख. णाः, क. ग. गौः, ख. गौः ; च. छ. गोः,
च. छ. शची नहीं, ख. सवीः, ख. में त्सधीः नहीं, च. सधीः, छ.
सधीः ख. वसी, क. ख. ग. च. छ. कसा, क. ख. च. छ. चारु, वाचः
के स्थान पर ग. चारु ॥

(१०३) ओजः । ओजः । पाजः । शवः । शार्धः । त्वक्षः ।
वाधः । नृष्णम् । तरः । तविपी । शुष्मम् । शुष्णम् । दक्षः ।
वीडु [तु] । च्यौतम् । द्युम्नम् । इन्द्रियम् । सहः । वयः । वधः ।
वर्गः । मज्जना । पौस्यानि । घर्णसि । स्यन्द्रासः । द्रविणम् ।
बलस्य ॥५३॥

(१०३) तु० क० निघ० २ । ९ ॥ क. ग. उजः । ओजः ख. ऊजः ।
हुजः ; च. छ. ओजः । तुंजः । क. ख. ग. च. छ. सर्वः । क. ग. च. छ.
सर्द्रः । ख. अर्द्रः । क. ख. ग. च. छ. भक्षः, वाधिः ; क. ख. ग. च.
वाधिः, क. ख. ग. च. छ. तृष्णं, क. ग. च. छ. तरत् ; ख. तरत् ।
क. ग. च. छ. त्रपुषी ; ख. त्रपूषी, क. ग. त्सुपुः, शुष्णम् । शुशाम्
के लिये ; ख. सुपुः ; च. छ. स्नुपुः ख. दत्तः क. ख. ग. च. छ. विद्रु,
क. ग. च. छ. व्याक्तं । द्युम्नं, ख. व्यात्तं । द्युस्तं क. ख. ग. च. छ.
सह क. ग. च. छ. वपः, क. ख. च. छ. वच ; ग. वर्चः, क. ग. च. छ.
गर्गः ; ख. गर्ग, क. ग. च. छ. मृणम् । जाना ; ख. मृणम्—जना क. ख.
ग. छ. वर्णसी ; च. वर्णसां, क. ग. च. सांद्रासः : ख. सांद्रसां, छ.
सांद्रसः ॥

(१०४) विद्युत् । विद्युत् । नेमिः । पविः । वज्रः । सुकः ।
[यतः] वधः । अर्कः । शम्भः । कुलिशः । कुत्सः । सायकः ।
त्रपुषी । वज्रस्य ॥ ५४ ॥

(१०.) तु० क० निघ० २। २० ॥ क. ख. ग. च. छ. विदान ।
विशुत् । ग. श्रेभिः । ख. च. छ. वर्तः वज्रः के स्थान में क. ग. च. छ. र्वः, रुकः
के स्थान पर, रुवः ख. अर्घः, ज. ख. च. छ. संवः, ख. में कुलिशः
नहीं, ख. । ४ ॥

(१०५) रणः । रणः । विवाक् । नदनुः । विखादः । भरे ।
क्रन्दः । आहावः । सम [नी] के । ममसत्यम् । नेमधितिः ।
सङ्का । समनम् । स्पृधः । पृत्सु । समत्सु । समरणे । समोहे ।
संख्ये । वृत्रतूर्ये । समर्ये । आणौ । प्रतरणे । [मंतसा ।] समनी-
के । [खाय] सेने । खले । खजे । पौंस्ये । महाधने । पृतना ।
ज्येष्ठः । संग्रामस्य ॥ ५५ ॥

(१०५) तु० क० निघ० २ । १७ ॥ क. ग. में रणः नहीं, क. ख.
ग. च. छ. विपाकः, क. ग. च. छ. नरनुः ; ख. नरुतुः, क. ग. च. छ.
निखातः ; ख. तिखर्यः, क. ख. ग. च. छ. भये, आहावः सम्भवतः यह
आहवे लिखने की प्राचीन लेख शैली है ; ख. आहाव, क. ख. ग. च. छ.
समः सत्यं । क. ख. च. छ. नेमः, तिथिः ख. नेमः—मिथिः क. ख. ग. च. छ.
संख्या, क. ख. ग. च. छ. खनं, क. ग. छ. पृपः, स्पृधः के लिये,
ख. च. पृष्टः, क. ख. ग. च. छ. पृत्सतः, क. ख. ग. च. छ. समरण,
क. ग. च. छ. समूहे, ख. समू, क. ख. ग. छ. सचने, समर्ये के स्थान
पर ; च. समने, क. ग. च. छ. आखौ ; ख. आपौ, सेने के लिये ख.
शने ; च. छ. त्सने, च. पुनः पढ़ता है खले, च. खजं, क. ग. च. छ.
पस्त्यै ; ख. पास्त्ये, ख. एतेना । ज्येष्ठस्य ॥

(१०६) खरे । स्वारम् । सुष्टि । नु । नु । मक्षु । द्रवत् ।
ओषम् । जीराः । जूर्णिः । शूर्ताः । शूषनाः । शिभम् । वृषु ।
तूयम् । तूर्णिः । अजिरम् । भुरण्युः । आशु । प्राशु । तूतुजानः ।

तूतुजिः । तुज्यमानासः । अज्राः । साचीवित् । द्यौगत् । ताजत् ।
तरणिः । वातरंहा । क्षिप्रस्य ॥ ५६ ॥

(१०६) तु० क० निघ० २ । १५ ॥ ख. खरै; च. छ. स्वरे, छ.
नू. तु मा । भू म । क्षु द्रवत्; ख. (तु तु; च. पा । भू) क. ग. ऊर्प,
ख. च. छ. उप क. ख. ग. च. छ. जूर्ता । जूर्णि । मूर्ता, क. ग. छ.
छुधना; ख. छुचना; च. छुगना, ज. च. छ. छीमं; ख. छीनं क. ख. ग.
छ. नृपु, क. ग. च. छ. सूर्य; तूर्य । तूर्णिः के लिये ख. सूर्या, क. ख. ग.
च. छ. रजतं, क. भुरण्यत्; ख. भुरण्यत्; ग. भरण्यत्; च. छ. भुर-
ण्यत् क. ग. च. छ. आसु । प्रासु; ख. आसु । कासु, च. वित त ।
तुनानः । तुजं; तुलना करो देव, प्राशुवित्, च. तुज्यमा न्यासं;
च. रुज्यमानयासं, क. ग. आर्द्राः; ख. आर्द्राः; च. अर्द्रा; छ. अर्द्रा;
छ. अर्द्राः, क. ग. च. छ. साची; ख. साचि, वित् ऊपर भ्रम से
रखी गया है, क. मन्युमन्तोष, द्युगत्—ताजत् के स्थान पर; ख.
मन्युमाता च ग. मन्युमन्ता च; च. छ. मन्युमाताच । ज. ख. च. छ.
तरणि ॥

(१०७) निण्यम् । निण्यम् । अपीच्यम् । सस्वः [हिरुक्]
[तत्र । तत्तन्त । तायतम् ।] अन्तर्हितस्य ॥

(१०७) तु० क० निघ० ३ । २५ ॥ क. ख. ग. च. छ. निण्या,
च. निण्यां, क. ख. ग. च. छ. अपिर्वा, क. ग. स्वस्य; ख. स्वस्थाः;
च. छ. स्वस्यः ॥

(१०८) (स्वः ।) स्वः । पृश्निः । नाकः । गौः । विष्टप् ।
इष्टम् । नभः । दिवः । अन्तरिक्षस्य च । पराणि तदायतना-
नाम् ॥ ५७ ॥

(१०८) तु० क० निघ० १ । ४ ॥ क. ग. प्रश्निः । क. ख. ग. च.
छ. विष्टप् । क. ग. में च नहीं ॥

(१०६) [हिरूक् । हिरूक् ।] आके । पराचैः । आरे ।
परावते । इति दूरस्य ॥ ५८ ॥

(१०९) तु० क० निघ० ३ । २६ ॥ क. ग. हिरूक्, क. ग. हिरूक्;
ख. में नहीं । क. ग. च. छ. अवाके; ख. अवके, क. ग. अरे ॥

(११०) विभावरी । विभावरी । सूनरी । [भावती । सूनरी]
भास्वती । ऊर्जस्वती । चित्रामघा । अर्जुनी । वाजिती । वाजि-
नीचती । सुम्नावरी । अहना । द्योतना । श्वेत्या । अंरूपी ।
सूनृतावरी । उपसः ॥ ५९ ॥

(११०) तु० क० निघ० १ । ८ ॥ क. ख. ग. च. छ. विभावरी ।
विभावती । च. भावती, ख. च. छ. अर्जुना, क. ग. च. छ. द्युम्नवरी,
ख. धुम्नवरी द्युतना । क. ग. च. छ. श्वेत्य; ख. श्वेत्या ॥

(१११) वस्तोः । वस्तोः । भानुः । वासरम् । स्वसराणि ।
ग्रंसः । धर्मः । घृणिः । दिवा । दिनम् । दिवे—(दिवे) ।
द्यवि द्यवि । अहः ॥ ६० ॥

(१११) तु० क० निघ० १ । ९ ज. छ. वस्तोः । वष्टोः; च. छ.
वस्तो वष्टो, ख. धुंसः, ख. धर्मः; च. छ. धर्म छ. घृणि, क. ग. च. छ.
द्यावा, द्युविः द्यवि—द्यवि के स्थान में ख. शा द्यावा—द्युविः,
अप्नु, क. ख. ग. में नहीं ॥ ६० ॥

(११२) दीधितयः । गभस्तयः । वनम् । उस्ताः । वसवः ।
मरीचयः । सप्त ऋषयः । साध्यासः । सुपर्णासः । मयूखाः ।
रश्मीनाम् ॥ ६१ ॥

(११२) तु० क० निघ० १ । ५ ॥ ख. भगस्तयः; ग. गभस्तयं,
वन, ख. च. छ. मयूपा क. ॥ ६१ ॥

(११३) खेदयः । खेदयः । किरणाः । गावः । अभीशावः ।

(रश्मीन् ।) रश्मीनां च ॥ ६२ ॥

(११३) तु० क० निघ० १ । ६ ॥ ख. में खेदयः नहीं, ख.
किरणा, ख. च. छ. अश्मीन् ; क. रश्मीन् । रश्मीन् फ. ॥ ६२ ॥

(११४) आर्यः । आर्यः । राष्ट्री । निधुत्वान् । इनः ।
ईश्वरस्य ॥ ६३ ॥

(११४) तु० क० निघ० २ । २२ ॥ ग. आर्यः । अर्यः, भियुत्वा,
और जोड़ता है ३६, क. च. ॥ ६३ ॥

(११५) संयोगः । संयोगः । आशुशुक्षणिः । जहा । शिताम ।
मेहना । मूषः । मन्दू । इर्मन्तासः । [वाजराण्यम् ।] काय-
मानः । विद्रधे । तुग्वनि । [नोधात् । नदः ।] व्यवनः ।
कश्यपः । नू चित् । अकूपारस्य । अप्रायुवः । राजः । जुहुरे ।
क्राणा । विपुणः । जामिः । जसुरिः । चयसे । अन्धः । दुग्धम् ।
आहनः । नदः । अर्कः । सचा । चित् । पवित्रम् । पृथुजया ।
काणुका । अध्रिगुः । आङ्गुषः । आपान्तमन्युः । शंसा । वाज-
गन्ध्यम् । [जराध्य ।] पाकस्थामा कौरयाणः । व्रन्दी । निष्पयी ।
क्षुम्पम् । निचुम्भुणः । [मजायेम । ध्रिरुः ।] जोषवाकम् । रुटस्य ।
केपयः । सलल्लकम् । अस्कृ वोयुः । निश्रुम्भाः । [ध्रुवद्रक्षं ।] उपल
प्रक्षिणी । उपसि । सर्वाभनि । विदथानि । श्रायन्त इव । अमूरः । विजा-
मातुः । अमवान् । अमीत्रा । अमतिः । रिशादसः । आनुषक् । गिर्वणाः ।
अम्यक् । यादृशिमन् । शुरुधः । अप्रतिष्कृतः । द्विवरुर्हाः । उराणः ।
जवारु । ततनुष्टिम् । इलोविशः । [इराविणः ।] कियेधाः ,

तुरीपम् । प्रतद्वसू । दिविष्टिषु । दूतः । ऋचीपमः । अनर्शरा-
तिम् ॥ ६४ ॥

अनर्वा । [अनर्वा । चाण्डा । वाल्हा ।] जधवः । वक्रुरः ।
[वक्तारः] वेकनाटान् । अभिधेतन । सदान्वे । पराशरः ।
करुदती । दनः ॥

(११५) तु० क० नि० ४।१-३ ख. में संयोग नहीं । क में आशुः
सुकरणि । ख. आशुः सुकरणे । ग. च. आशुः सुकरणिः । छ. आशुः
सुवर्णिः । क. ख. ग. च. छ. सिताम । क. ग. च. छ. मेहानाम् । ख. मेहानम् ।
क. ग. च. छ. मंदु । ख. मंदुः । ज. च. छ. इमं तात्सः । ख. इमन्ताच । क. ग.
विदुर्ये ख विदुर्यो । च विदुर्ये । छ विदुर्ये । ज. च. छ. नुगमनी । ख. वे
उगमनी । ख. तोधात् पद्मे तोधाः, जो कि नीचे पवित्रम् के पश्चात्
संबन्ध रखता है । ख. काश्यपः । क. ख. ग. च. छ. तु वित् । ख.
अकुमारस्य । क. ग. अकुमारस्य । च. छ. अकुमारस्य । क. ग. च. छ.
अप्रापुचक्रः । ख. अप्रापुचः । चक्रः । क. ग. च. छ. रक्तः ।
ख. नक्तः । क. ख. ग. च. छ. सुनुरुः । काणः । क. ग. च. छ.
निसुणः । ख. मिसुणा । क. ख. ग. च. छ. अर्मी । क. ग. जसुरि ।
ख. च. छ. जसुरी । क. ख. ग. च. छ. जायसे । ख. दुग्वं । ख
अहांवः । क. ग. च. छ. नदः के स्थान पर । नराहः । ख. तराहः ।
नदः शास्त्र अस्थान में की है । क. ख. ग. च. छ. सदा
चित् । क. ख. ग. च. छ. पृपजया । क. ख. ग. च. छ. काणुकाः ।
ख. अधृगुः । ज. ख. च. छ. आंगुषः । ख. अपातमन्युः । छ. अपांत-
मन्युः । क. ख. च. छ. स्मसा । क. ग. च. छ. वाजरांध्यां ।
ख. वाजराध्यं । धान्यं । ख. राजध्या । क. ग. च. छ. पाकस्थाम ।
ख. पकस्थाम । ख. रौकायणः । छ. कौरायणः । क. ग. च. छ.
निष्ठयिः । ख. तिष्ठयिः । क. ग. च. छ. कुपं । ख. कपम् । क. ग.

आजायेम । च. मजायेत् । क. ख. ग. च. छ. सल्लुकं । ख. अस्कृ-
 नोयुः । च. छ. अस्तृवोयुः । क. ख. ग. च. छ. निस्वंपा । ख.
 ध्रुवद्रक्षम् । च. छ. ध्रुव इक्षं । च. छ. उपलप्रक्षिणी । ख उपतपं
 क्षणम् । ज. च. छ. सचीवनि । ख. सचीवती । क. ग. च. छ. निद-
 धति । ख ग्रिदति । क. ग. स्नायन्त । इव । ख. स्नायता—इवा ।
 छ. स्नायन्त । इव । क. ख. ग. च. छ. असुराः क. ख. ग. विजामानुः ।
 च. छ. विजामानु । क. ख. ग. च. छ. अमवान के स्थान अमः ।
 ख. अनुपक । क. ग. गीर्वाणा । ख. च. छ. गीर्वाणाः । क. ग.
 च. छ. अवक । ख मैं नहीं, ख. यादस्मि । छ. यास्मिन् । क. ख. ग.
 सरुधा । च. छ. सुरुधा । क. ख. ग. च. छ. अप्रतिस्क्रुतः । क.
 ख. ग. च. छ. द्विवर्हा । ख. च. छ. उरांडः । क. आं । उरां । ग
 उराम् । क. ख. ग. च. छ. जवारुः । क. ग. छ. तदनुष्टिः । ख मद्-
 नुष्टिः । च. तदनुष्टः क. ख. ग. च. छ. इलीविसः । क. इराविणा ।
 ख. ग. इराविणः । क. ग. इयथा । ख. च. छ. इयथा । क. ख. च. छ.
 इयथा । क. ख. ग. च. छ. तुरीयम् । ज. ख. च. छ. प्रतदवस्तम् ।
 ज द्विविष्टिच । द्विव्येपणेषु । ख द्विर्वापिष्टिच । द्विव्येपतापु । च. छ.
 द्विविष्टिच । द्विव्येपणेषु । क. ग. च. छ. रिचीपमः । ख पचीपमः ।
 क. ग. आनसंरात्रिः । च. छ. औनसं रात्रिः । ख. ओजसंरात्रिः ।
 क. ग. च. छ. अनर्दा । अनर्दा । ख. अनर्वा । ख. चल्हा । क. ख.
 ग. च. छ. जधवः के स्थान मैं अहवः । क. ग. च. छ. चरंकुरः । ख.
 चकुराम् । क. वैकतनायं । ग. वैकतनायं । ख. वैकतायं । च. छ.
 वैकनायम् । क. ग. च. छ. अमी येतते । अनीये । तते । क. ख. ग.
 च. छ. तदात्वे । ख. च. छ. परासरः । क. ख. ग. च. छ. कहरजी ।
 क. ग. नदः ॥

(११६) इक्षुणा । कीलालम् । विजाम्नि । दोषा । [अष्टमर्त्यः]

॥ ६५ ॥

ज्येष्ठम् । (ज्येष्ठम्) । अग्निपक् । विज्वाहा । विज्जस्वान् ।
 वाते । तन्यन्तः । ब्राह्म । काम्पीवर्कसम् जस्यत्यम् । जलाली ।

अन्धः । विपश्य (न्) अयाविष्ठा । आंसा रन्तु तमायीवयः ।)
 शमोप्यात् । गुल्फः । विष्कले । खर्गला । प्रतोदः । वेदः ।
 यत्रास्मन्नतः । रंध्रः । चिक्रिः । नुलुः । पुच्छधौ । सुनिः ।)
 अपाष्ठः । मेदी । (ज्येना ।) मर्यः । (सप्तमेतः ।) वालिनि ।
 यातारम् । रुपंकिः । सिक्तः । सगणाः । (मुडिम्नाना िङ्गकाः ।
 नादिना ।) मल्वः । अम्रः । जुगुः । नीलागलसाला । एलवः ।
 (दग्द्रिः ।) नीललोहितः । स्वापदः । कुनखी । कुरीरम् ।
 (उपसः ।) तादुरि । कमथः । रुमथा । सर्वर्तेभ्यः । इदं ।
 अध्वर्युः । दुग्नी । कुभितः । दम्रना । दुरोणे । (परेक्तौति) ।
 तितउ । (उत्पवाधत् ।) निमीदी । वामस्य । एकचक्रम् ।
 अमतिः । सुमतिः । दयते । दयन्ति । ब्रीहि । वृत्ते ॥६६॥ ईडे ।
 ईडे । क्षयति । तपति । रजति । अत्रेकार्था ॥

(११६) अधोविन्यस्त अथर्ववेद से लेकर जोड़े हुए प्रतीत होते हैं ।
 ख. च. छ. इक्तना ; क. ग. द्रक्तना ख. अयत्यः, ख. उयेष्ठ नहीं, क.
 अलिपक्त, क. ग. विवस्दक् ; ख. दिवस्वक् ; च. छ. दिवस्वक् ; छ.
 में 'इ' स्पष्ट नहीं, च. तन् पंतः, क. ब्राह्मः, वल्म, ख. कांपीवत्संक ख.
 जस्यत्यां ; ग. में नहीं, च. छ. अधः, क. ग. विपश्या ; ख. विपशा ;
 छ. विपेप्स्या, क. ग. अयाविष्ठाः ; ख. च. अया विष्ठा, क रन्तुः, ख.
 रन्तु, क. छ. तमा—यीवयः ; ख. तमा । पीयवः, क. ग. सामोण्याः ; ख.
 च. छ. सामोण्याः, क. ग. छ. गुल्लु, ख. गल्लु ; च. गुला वा गुलुः ;
 वल्लु पदा जाना चादिये, क. ख. गच. छ. विष्कले, क. ग. च. छ. भंगला ;
 ख. भंगनां, ख. पतोद ; क. ग. पनोदः ; च. छ. पनोदे ; ख. यत्रास्मन्नतः
 ग. रंध्र, च. छ. चिक्रिः, क. नलु ; ख. नलु, क. पुच्छगी । पुछेगी ;
 ख. पृछगी । पुछेगीः ; ग. पुछगीः—पुछेगी, च. छ. पुछगीः । ख.

सुनि, क. ग. अनाष्टः, ख. अवाष्टः, च. छ. आनस्व, ख. द्वेना, ग. च.
छ. मर्थाः, क. ख. मर्था च. छ. सप्तमेतः, ख. सप्तमेन, च. छ. वालिनि,
ख. यातार, क. ग. रुपंकि, ख. सिक्तिः, ख. च. छ. उगणाः, क. ग.
उगणा ग. लिंगकाः, ख. भिंगकाः, स. नदीना च. छ. नादीना, क. ग. च.
छ. मल्वा ख. मल्व क. ग. च. छ. अम्रः, ख. आम्रः, ख. पेलवः, क. ग. च. छ.
पेलव, क. ग. च. छ. नील लोहित, क. ग. स्वापदः, ख. स्वाद, च. छ. स्वावेद,
ख. कनखी, ग. कुरखी, क. ख. ग. च. छ. कुररं, ख. उपशः, च. उपरः
तादुरी तादुरिः, ख. सर्वार्थेभ्यः, ग. सर्वे संभ्यः, क. ख. ग. च. छ. वधवर्युः,
ग. कुवीतः, क. दम्नाना, क. ग. परेकोति, क. ख. तितडा, ग. न. छ.
तितड, क. ग. तुत्यवाधत, ख. तुत्यवाधतु ख. किमिदी, क. ग. च. छ.
अमति, क. ग. च. छ. सुमति, ख. मैं नहीं, क. ग. छ. द्यनिः, ख.)
द्यनिः, च. मैं नहीं, द्यन्ती, ग. व्रत्ते, क. ख. ग. च. छ. इडे—इडे,
क. ग. च. छ. तपति रेपति । रेजति ॥

(११७) प्रपित्वे । अभीके । प्राप्तस्य ॥

(११७) यास्कीयनिरुक्त ३ । २०-२१ ॥ के साथ तुलना करो ।

(११८) तिरः । सतः । अप्राप्तस्य ॥

(११८) क. ग. च. छ. सदः, ख. संदे ॥

(११९) त्वः । नेमः । अर्घस्य ॥

(११९) क. ख. ग. च. छ. त्वः नेमः के लिये वहेमि ॥

(१२०) ऋक्षाः । स्तुभिः । इति नक्षत्राणाम् ॥

(१२०) क. ख. ग. च. छ. ऋक्षास्त्रिभिरिति ॥

(१२१) वप्रीभिः । उपजिह्विका । सीमिकानाम् ॥

(१२१) क. ग. च. छ. विमृभिः, ख. विमृभिः, क. ख.

छ. समिकानां ॥

(१२२) रम्भः । (रथः ।) पिनाकम् । इति दण्डस्य ॥

(१२२) च. छ. रथः, क. ग. दंदपस्थ; ख. हं उपसस्य; च. छ. दं—उपस्य ॥

(१२३) शेषः । वैतसः । इति पुं (स्) प्रजननस्य ॥

(१२३) ख. च. छ. सेपः, क. ग. सेतः, कं. ख. ग. च. छ. वैधस इति ॥

(१२४) परंगतिविलीके । इति स्त्रीप्रजननस्य ॥

(१२४) क. परंगतिलीके, ग. पुरंगतिलीके; ख. परंगति विलीके ॥

(१२५) अनेन । अन्या । पनस्य ॥

(१२५) पना—अया, का व्याख्यान; तुलना करो निरुक्त ३। २१। १०॥ ख. अनेन, क. ग. पनस्या इस में अवसान नहीं ॥

(१२६) मकि । हकिर । इति प्रतिपेक्षस्य ॥

(१२६) मकै, अवसान नहीं ।

(१२७) वरुथम् । (असग्रम्) । चर्मणोऽरुत्साहस्य ॥

(१२७) कं. ग. चस्वरूपं; ख. च । रूपां; च. छ. चरूपं, च. असग्रं क. ख. ग. चर्मणः—अरु हत्यादस्य, च. छ. चर्मणः—अरुहत्यादस्य ॥

(१२८) पणिः प्रकलविद् वणिजः ॥

(१२८) घ. पणित् तु० क० निरुक्त ६। ६ और २६ ॥

(१२९) स्वप्नी । कितवस्य । अक्षधूर्तस्य ॥

(१२९) क. ग. स्वप्नी; ख. च. छ. स्वप्नी । तु० क० निरुक्त ५। २२ ॥

(१३०) (मृण्यः) । सीमिकस्य ॥

ख. च. छ. सीमिकं; क. सीमिदं; ग. मँ यह नहीं; परन्तु सच
हस्त लेख द्वितीय पद के आगे " कस्य " जोड़ते हैं, संभवत वम्पूः
पदो ॥

(१३१) कुटस्य । कुलिशः ।

(१३१) क. ग. च. छ. कुथस्य; ख. कुप्यस्य; क. ग. छ. कुलिजः;
ख. कलिजः; च. कुलिज ॥

(१३२) अग्निः । जातवेदाः । वैश्वानरः । द्रविणोदाः ।
वनस्पतिरिति सूक्तभाजि ॥

(१३२ से १३६) तु० क० निघ० ५ । १—२ और निघ०
७। ख. सूक्तताज. ॥

(१३३) इध्मः । (विष्णुः) । तनूनपात् । नराशंसः ।
देवीर्द्वारः । उपासानक्ता । दैव्याहोतारा । तिस्रोदेवीः । त्वष्टा ।
वनस्पतिः । स्वाहाकृत् (य) इति निपातभाजि ॥

(१३३) ख. च. छ. मँ विष्णुः नहीं । ख. उपासानक्ता च. छ.
दैव्या च. छ. देवी । ख. निपात भाजिः ॥

(१३४) इन्द्रः । विष्णुः । सोमः । पर्जन्यः । ऋतुः ।
अग्रायी । पृथिवी । इडा । भृगवः । अथर्वाण इति संस्तविकास्त
स्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच ॥

(१३४) ख. आग्नेयी । च. अथर्वाणः । क. इति संस्तविका । ग. इति
संस्तविका । ; च. छ. इ संस्तविका । ; ख. ग. मँ सूचिका । क. छ. ग.
च. छ. बहुत्व । ख. च. छ. स्त्रीव चः ॥

(१३५) वहनं (च हविषां आवाहनं च) देवानां यच्च
दाष्टिविषयिकं तदस्य कर्म ॥

(१३५) ज. रात्र विषयिकं; ख. राच्छ विषयीकं; च. छ. राष्ट्र विषयिकं ॥

(१३६) अयंलोकः । वसन्तः । प्रातः सवनम् । गायत्री
त्रिवृद् रथंतरम् इति तद्भक्तानि ॥ ६७ ॥

(१३६) क. ख. ग. अयं, क. ग. वसनः; ख. संनः; क. ख. ग. च. छ.
तद्भक्तानि ॥

(१३७) वायुः । वरुणः । इन्द्रः । रुद्रः । पर्जन्यः । बृह-
स्पतिः । ब्रह्मणस्पतिः । वास्तोष्पतिः । श्वेतस्यपतिः । कः ।
यमः । अपानपात् । मित्रः । विश्वकर्मा । मन्युः । तार्क्ष्यः ।
दधिक्राः । सरस्वान् । अग्निः । असुनीतिः । वाजः । कुतः ।
वातः । ऋतः । मृत्युः । धाता । विधाता । पुरुवाः । गन्धर्वाः ।
अनङ्गवान् । प्राणाः । स्तम्भः । ब्रात्य इति सूक्तभाञ्जि ॥

(१३७ से १४१ पर्यन्त तु० क० निघ० ५ । ४-५ और निरु० ७।१०
क. ख. ग. च. छ. कायः, वायुः के लिये । १४१ ख. बृहस्पतिः
ब्रह्मणस्पतिः नहीं हैं । क. ख. ग. च. छ. मित्रं । ख. मत्यः; छ. मन्यः ।
क. ख. ग. च. छ. दधिक्रा । क. ख. च. अश्वनीतिः; ग. छ. अश्व-
नीतिः । च. मृत्युः । क. ग. स्तम्भाः । क. ख. ग. च. छ. सूक्तभाञ्जि ॥

(१३८) प्रजापतिः । चन्द्रमाः । सोमः । इन्दुः । अदितिः ।
धेनवः । अहिर्वृध्न्य इति निपातभाञ्जि ॥

(१३८) क. ख. ग. च. छ. इन्द्रः । ख. अहिर्वृध्न्यः । ज. ख. ग.
च. छ. निपात भाञ्जिः ।

(१३९) सरस्वती । वाक् । अदितिः । उर्वशी । गौः ।
धेनुः । सरमा । उषा । इन्द्राणी । पृथिवी । दस्य । गोधुकसा ।
विराट् । अघ्न्याः । सिनीवाली । कुहूः । अनुमतिः । राका । यमी ।

सरण्यूः । पथ्या । रोदसी । देवपत्न्यः । मरुतः । रुद्राः । ऋभवः ।
अंगिरसः । भृगवः । अथर्वाण इति संस्तविकास्तस्यैकवद् बहु-
वत् स्त्रीवच्च ॥

(१३९) ग. उर्वसी । ख. च. छ. गोः, क. ग. च. छ. सरसा ;
ख. सरस । ख. च. छ. गाधुकसा । क. ख. ग. च. छ. अप्त्वा, क. ग.
च. छ. सिनीवाली, ख. च. छ. कुहः । क. ख. ग. च. छ. मेयी, क. ग.
च. छ. सरण्यू ; ख. सरण्य । च. देवपत्न्यः ; ख. दिवा पत्न्यः । क. ग.
च. छ. रुद्रः ; ख. मैं नहीं, ख. ग. ऋभवः । क. ग. च. छ. संसूचिकांस्तु :
ख. संसूचि—क. ग. कवत्, क. ग. बहुः ख. उहु ॥

(१४०) स्नेहानु प्रदानं वृत्रवधोया च का च बलकृतिस्त-
दस्य कर्म ॥

(१४०) क. ग. च. छ. वृत्रवर । : ख. वृत्स्य । न. ख. च. छ.
या च कं च । बलंकृति—सूद् अस्य ।

(१४१) अन्तरिक्षलोकः । ग्रीष्मः । मध्यंदिनं सवनम् ।
त्रिण्डुप् पञ्च दशः । वृहदिति तद्भक्तीनि ॥

(१४१) क. ख. ग. च. छ. अंतरिक्षं—लोकाः । ख. सवनं नहीं ।
क. ग. त्रिण्डु ; ख. तृण्डु ; च. छ. तृण्डुप् , क. ख. ग. पंचदश : च. छ.
यंचदश ; च. मैं क्या आना चाहिये कुछ नहीं लिखा, क. ख. ग. छ.
तद्भक्तीनि ।

(१४२) आदित्यः । सविता । भगः । सूर्यः । पूषा ।
विष्णुः । केशी । विश्वानरः । वृषाकपिः । कालः । ब्रह्मचारी ।
रोहित इति सूक्तभाजि ॥

(१४२) १४२ १४७ तक तु० क० निघः ५ । ६ और निरु०
७ । ११ ॥

ख. उरा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-
भाञ्जि ॥

(१४३) क. ग. दध्यङ्गाः; ख. च. छ. दध्यद्रा, क. ख. ग. च. छ. एकपात् अजः । ग. विवस्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तय वृषाकर्षि (सिच्) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहितः है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-
कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त ऋषयः ; छ. सप्त रिषयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच्च
(प्रवर्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवर्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुणं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असौ, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश वृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निर्घण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥ ४८ ॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नहीं । क.ग.च.छ. संस्तविकः; ख. संस्तवितः,
ग. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सक्य ग. ख. च. छ. निर्घण्टुः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. उ३, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वाः यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-
भाञ्जि ॥

(१४३) क. ग. दध्यङ्गाः ; ख. च. छ. दध्यङ्गा, क. ख. ग. च. छ. एकपात् अजः । ग. विवस्वान् ख. दक्ष । ख. विश्वातर और तथ वृषाकर्षि (खिच) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहित है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-
कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त ऋषयः ; छ. सप्त रिषयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच्च च
(प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसाधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असौ, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश वृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥ ४८ ॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. मे च न शी । क. ग. च. छ. संस्तविकः ; ख. संस्तवितः,
क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सव्य ग. ख. च. छ. निघंटुः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. उपा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-
भाञ्जि ॥

(१४३) क. ग. दध्यङ्गाः ; ख. च. छ. दध्यद्वा, क. ख. ग. च. छ. एकपात् अजः । ग. विवस्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तव वृषाकर्षि (सिद्ध) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहित. है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उपाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-
कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उपा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त रपयः ; छ. सप्त रिपयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभिः (श्च) रसाधारणं यच्च
(प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असौ, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश बृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (ः) स्तोम-
पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च.
छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः
संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥ ४८ ॥
समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नर्दी, क.ग.च.छ. संसूचिकः; ख. संसूचितः,
क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सक्य ग. ख. च. छ. निघंटुः ।
अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥
अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

पदसूची ।

अ		अम्भृणः	६८
अहिर्बुध्न्यः	१३८	अद्भुतः	६८
अक्याः	१३९	अधुना	६८
अनुमतिः	१३८	अधाह्यः	७१
अनिरसः	१३८	अद्धा	७१
अजिरम्	१०६	अयाविष्ठा	११६
अकूपारस्य	११५	अपाष्ठः	११६
अप्रायुवः	११५	अज्ञः	११६
अधिगुः	११५	अन्धः	११५, ११६
अस्कृधोयुः	११५	अभीके	११७
अर्कः	११५	अनेन	१२५
अमवान्	११५	अन्या	१२५
अमीवा	११५	अग्रायी	१३४
अम्यक्	११५	अधर्वाण	१३४, १३५
अप्रतिष्कृतः	११५	अयंलोकः	१३६
अमृगः	११५	अपांनपात्	१३७
अनशरातिम्	११५	अग्निः	१३७
अनर्वा	११५	असुनीतिः	१३७
अभिधेतन	११५	अनद्वान्	१३७
अष्टमर्त्यः	११६	अधर्वा	१४३
असिपक्	११६	अज एकपात्	१४३
अम्बः	६८	अर्यमा	१४३
		अर्घति	९
		अशनशि	२

ओषधि	२८	अध्या	८२
अभ्यर्षः	२८	अण्व्यः	८२
आशिषः	२८	अत्यः	९३
अर्चिं	२०	अमा	८९
आविष्यन्	१५	अज्मा	८८
अमनि	५१	अप्रवाना	८१
आगः	६३	अस्त्रेमा	६२
अहः	६३	अनेद्यः	६२
अशस्ति (:]	६३	अनिन्द्यः	६२
अर्बुदम्	६६	अनवद्यः	६२
अत्यर्बुदम्	५६	अनन्ते	६०
असंख्येयम्	६६	अस्तमीके	७३
अयुतम्	६६	अर्वाके	७३
अर्मकः	६७	अन्तमानाम्	७३
अद्यशंसः	८३	अवमे	७३
अङ्गना	८६	असिक्ती	७४
अन्धः ।	८८	अक्तुः	७४
अव्ययः	९३	अरणः	७५
अक्षयो गावः	९४	अम्भः	७५
अत्रटः	७७	अरिन्दानि	७५
अरयः	७८	अक्षराः	७२
अर्याः	७८	अन्नम्	७५, ८८
अनवः	७८	अवनयः	७६
अमतिः	७९, १९, ११५	अश्रुवः	८२
अप्तः	७८	अथर्यः	८२
अरः	९१	अर्णवः	७३
अमृतम्	९१	अजिराः	७६

अध्वरः	८३	आखण्डल	१८
अम्वरम्	८८, ७३	आक्रोशति	४७
अध्वा	९८	आणौ	१०५
अलातृणः	१००	आशुः	९३
अहिः	१००, ७५	आशुशुक्षणिः	११५
अन्नम्	१००	आहनः	११५
असुरः	१००	आङ्गुषः	११५
अद्रिः	१०१	आनुषक्	११५
अश्मा	१०१	आसात्	७३
अर्जुनी	११०	आवयाः	७५
अहः	१११	आपः	७५
अहना	११०	आक्तेर्निपासः	८५
अरुषी	११०	आक्रातयः	८५
अभीगावः	११३	आयंवाः	७८
अपीच्यम्	१०७	आभीशवः	८२
अज्राः	१०७	आचाकशत्	२
अक्षरम्	१०२	आयती	८१
अदिति १०२, ९२, १६, ७२, १३८, १३९		इ	
अनुष्टुप्	१०४	इडा	८८, ९२, ७२, ३७
अर्कः	१०४, ८८	इरावतः	७६
अपः	६१, ७५	इषम्	८८
अमः	६१, ८७	इन्द्रियम्	९०, १०३
आ		इष्टाति	२८
		इरज्यति	१०, २१
आयुधानि	७५	इषुष्यति	१२
आदित्यः	१४२, १४४	इनदि	२०, ६१

इदानीम्	६९	उक्षः	६८
इदम्	७५, ११६	उक्षितः	६८
इधिः	९५	उक्षा	६८
इन्दुः	९५, १३८	उक्षिता	६८
इनः	११४	उरू	६८
इष्टम्	१०७	उर्वी	७२, ७४
इर्मन्तासः	११५	उकथ्यः	६२
इलीबिशः	११५	उरुची	
इराविणः	११५	उपाके	७३
इधुणा	११६	उपमे	७३
इधमः	१३३	उपराः	८९
इन्द्रः	१३४, १३७	उदाधिः	१००
इन्द्राणी	१३९	उपरः	१०१
ईडे	११६	उपलः	१०१
ईमहे	१२	उपन्दिः	६०
उ		उपासि	११५
उर्व्यः	७६	उपलगक्षिणी	११५
उशिर्जः	८५	उराणः	११५
उत्सः	७७	उपसः	११६
उस्त्रा	९२, ११२	उत्पवाधत्	११६
उस्त्रिया	९२	उपार्जहिका	१२१
उदरम्	८०	उवासानक्ता	१२१
उद्मसि	३	उर्धशी	१३९
उशिक	३	उषा	१३९, १४३
उभयत्र	३१	ऊर्म्या	७४
उरुयति	१४	ऊधः	७४
		ऊर्जः	८८

ऊर्ध्वः श्रवसः	९३	एकचक्रम्	११६
ऊर्ध्वस्वती	११०	ओ	
ऊ		ओदनः	१००
क्रमवः	१३९	ओजः	७५, १०३
क्रमुः	८५	ओण्यौ	६०
क्रम	८७	क	
क्रम्यदः	७७	कल्मलीकिनम्	२०
क्रमजति	४४	कमथः	११६
क्रमन्	६७	कः	१३७
क्रम्वः	६८	कण्वः	८५
क्रमुक्षा	६८	कङ्कम्	८८
क्रात्विजः	९६	कविः	८५
क्रकृ	१०२	कनकम्	८१
क्रवीषमः	११५	कक्ष्याः	८२
क्रक्षाः	१२०	ककुमः	९९
क्रतुः	१२७	कशा	१०२
क्रतः	१३७	कश्यपः	१०५
क्र		कनति	३
क्रञ्जोति	१०	कर्करम्	६१
क्रणदि	१०	करणानि	३१
क्रच्छन्ति	१०	करिकत्	६१
क्रतम्	७१	करन्ती	६१
ए		कर्तुम्	६१
एतग्वः	८३	कर्ता	६१
एतशः	८३	कर्त्तव्य	६१
एलबः	११६	कर्मणः	६१

कबन्धम्	७५	कुणारु	१००
कम्	७५	कुत्सः	१०४
कर्तुरम्	७५	कुलिशः	१०४
करांसि	६१	कुटस्य	१०५, १२१
कर्म	८५	कुल्याः	७६
करुरती	११५	कुशयः	७७
कानिषत्	३	कुलायम्	८६
काशति	६१	कुनखी	११६
काष्ठा	७५, ९९	कुरीरम्	११६
कारुः	९७	कुवितः	११६
काकुः	१०२	कुतः	१३७
कायमानः	१०५	कुहः	१३७
काणुका	१०५	कुर्वति	१९
काम्पीव कंसम्	११६	कृपण्यति	९
कालः	१४०	कृच्छ्रम्	६५
काञ्चनम्	९१	कृशमः	१६७
काटः	७७	कृधुकः	६७
कारोत्तरः	७७	कृपण्युः	९७
किमीदी	११६	कृष्टयः	७८
किरषः	१००	कृशनम्	९९, ७९
कियेघाः	१०५	कृत्तिः	८८
कीलालम्	८८	कृदरम्	८०
कीस्तासः	८५	कृपीष्टम्	७५
कीरिः	९७	केतुः	८४
कीलालम्	११६		
कुरवः	९६		

केवटः	७७	गर्दन्तम्	८८०
केशी	१४०	गर्तः	८९
केपयः	१०५	गयः	८७
कोभति	२७	गम्भीरम्	७५
कोशः	१००	गहनम्	७५
		गभीरम्	७५
क्रतुः	९५, ८४, ६१	गम्भीरे	६०
क्रन्दः	१०५	गरः	७५
क्राणा	१०५	गदति	९
क्रिविः	७७	गमेः	२
क्रोधे	१८	गभस्तयः	११२
क्षणम्	१००	गभीरा	१०२
क्रोसनः	९७	गम्भीरा	१०२
		गणः	१०२
		गन्धर्वाः	१३७
खरे	१०६	गह्वरम्	७५
खजे	१०५	गावः	११३
खले	१०५	गायत्री	१३६
खर्गला	११६	गाथा	१०२
खाः	७६	गान्धर्वी	१०२
खादो	७६	गातुः	७२
खाटः	७७	गायति	१०२
खाय	१०५	गिरिः	१०२
खेदयः	११३	गिर्वणाः	१०२
		गीः	१०२
गभस्ती	८१	गुल्फः	११६

(८)

गृध्रयति	०	चमः	१०१
गृहसः	८५	चपः	११२
गोक्षुकरसा	१३८	चन्द्रमाः	१३८
गोः	८२	चर्मणयः	७८
गोत्रा	७२, १०१	चापि	२
गोपायति	३४	चाकनन्	३
गोः	१३०, ७२	चाण्डा	११५
गोरी	१०२	चित्रामया	११०
ग्रा	८५, १०२	चिन्	११५
ग्रा	७०	चिक्रि	११६
ग्राया	१०१	चितम्	८४
घ		चूर्णः	७५
घर्मः	९५, १११	चेतः	८४
घृतम्	७५	च्योक्तम्	१०३
घृताचि	७४	च्यवाना	८१
घृणिः	१११	च्ययनः	११५
घोषः	१०२	छ	
घंसः	१११		
च		छन्तसत्	३
		छन्दति	९
चक्रि	२		
चष्ट	२	छन्दः	
चक्रमानः	३	छदिः	८९
चाक्षुसीभमहित	३८	छदिः	८९
चक्रति	५२	छाया	८९
चक्रत्	६१	ज	
चम्वा	६०		
चमसः	१००	जरिता	९७
		जहा	११५

जसुरि	११५	जुपते	३
जवारू	११५	जुगुः	११६
जराध्य	११५	जहुरे	११५
जधवः	११५	जूणिः	१०६
जस्यत्पम्	११६	जोषवाकम्	११५
जलाली	११६	ज्येना	११६
जगतः	७८	ज्येष्ठः	१०५
जन्तवः	८७	ज्योतते	२०
जठरम्	८०	ज्वले	२०
जगृतम्	८०		
जलम्	७५		
जह्म	७५		
जलापम्	६४, ७५	टुह्यवः	८७
जक्षति	५३		
जमत्	२०	तर्पाः	८३
जरते	८	तका	८३
जल्पति	९	तस्करः	८३
जङ्गणाभवन्	२०	तनयम्	८७
जामि	७५, ११५	तक्म	८७
जाः	८७	तस्थुषः	७८
जातरूपम्	९१	तत्र	१०७
जामयः	८०	तरीणः	१०६
जिह्वा	१०२	तरः	१०३
जिघर्ति	४२	तविषी	१०३
जिघर्त्ति	३२	ततनुष्टिम्	११५
जिन्वति	३१	तन्यन्तः	११६
जीराः	१०६	तमायीवयः	११६

तपति	१७,११६	तयम्	१०६
तनूनपात्	१३३	तृणिं	१०६
तपः	९	तनुजानः	१०६
तडित्	१९, ७३	तूर्वति	१९
तवसः	६६	तूयम्	७१
तमः	७४	तृपु	१०६
तमस्वती	७४	तृणोढि	१९
तार्क्ष्यः	१३७, ९३	तृप्रम्	६५
तायुः	९३	तृप्तिः	७१
ताजत्	१०६	तेजः	८
ताडुरि	११६	तोकम्	८७
तित्तड	११६	तोयम्	७५
तिरः	११८	त्यजः	१८
तिस्रोदेवीः	१३३	त्वः	११९
तिरति	१६	त्वप्रा	१३३
तुज्यमानासः	१०६	त्वक्षः	१०३
तुग्बनि	११५	त्विष्यति	१६
तुरीयम्	११५		
तुक्	८७	थलित	६१
तुर्वशाः	७८		
तुकः	८९		
तुज्जति	१३, १४	दतिः	१००
तुवि	६६	दक्षः	१०३, १४३
तुर्वशे	७३	दनः	११५
तुग्रथाः	७१	दरिद्रः	११६
तूतुजिः	१०६	दत्रम्	९१

दधिकाः	९३,१३७	दिवः	१०८
दधिकावा	८३	दिविष्टिषु	११५
ददुर्दम	८०	दीधितयः	८२,११२
दयते	११६	दीदयति	२०
दयन्ति	११६	दुरोणे	११६
दस्य	१३९	दुरोणम्	८९
दधति	२५	दुर्याः	८९
दशस्यति	२८	दुवस्यति	१०
दस्यति	४२	दुग्धम्	११५
ददाति	१३	दूतः	११५
दभ्नोति	१९	दृशिहाम	३९
दहरकः	६७	देवताता	९५
दमस्वती	७४	देवयवः	९६
दमः	८८	देवीद्वारः	१३३
दानवः	१००	देवपत्न्यः	१३१
दानः	९०	देवा चष्ट	२
दानम्	९०	दैव्याहोतारा	१३३
दासते	२४	दोषः	११६
दासति	१३,१९	दोधति	१८
दाशति	१३	दोवति	१९
दान पनुपरिवस्यते	५९	दोषा	७४
दिवा	१११	दंसः	६१
दिनम्	१११	द्यविः	१११
दिवे	१११	द्यावापृथिव्योः	६०
		दुस्त्री	११६
		दुस्त्रम्	६४,९०,१०३

द्योतनम्	६४	धूर्वति	१९
द्योतते	२०	धेनुः	१३८, १३९
द्योतना	११०	धेना	१०२
द्यौगत्	१०६	ध्रुवदक्षं	११५
द्रेहे	२८	ध्वस्मन्वत्	७५
द्रविणम्	१०३	ध्वरति	१९
द्रवत	१०६	ध्वंसते	३७, ५
द्विवरुही	१०६	ध्वनति	४

ध

न

धमति	९	नदः	९७, ११५
धमनिः	१०२	नमः	७५, १०८
धर्णासि	१०३	नना	८६, १०२
धनुष्यति	१९	नदनुः	१०५
धासिः	८८	नर्दति	८
धाता	१३७	नदति	९
धासिः	८८	नमस्यति	१०
धारयते	२५	नसति	४८
धानाप्यम्	७५	नर्चेते	१८
धिनोति	३८	नवम्	६८
धिषणा	१०२	नव्यम्	६९
धिनोति	३०	नप्त्यौ	६०
धिष्ये	६०	नस्था	७४
ध्रीः	८४, ६१	नक्ता	७४
धीरः	८५	नवेदाः	८५
धुनिः	८३, ७६		

नपात्	८७	नु	६
नमः	८८	नुलु	११६
नराः	७८, ९३	नूचित्	१०६
नहुषः	९३	नूतनम्	६९
नराशंसा	१३३	नूतम्	६९
नादः	८७	नृम्णम्	१०३
नाकः	१०८	नेमि	१०४
नादिना	११६	नेमधिति	१०५
नामानि	२०	नेमः	८८, ११९
नियुत्वान्	११४	नोधात्	१०६
निण्यम्	१०७	नौः	१०२
निवित्	१०२	नौति	९
निष्पपी	११५		प
निश्चम्माः	११५	पर्वतः	१००
निषामयत्योः	२	परिघः	१०१
निर्कृते	७	पराचैः	१०९
निवासे	२८	परावते	१०९
नितोज्जति	१९	पविः	१०४
निवपति	१८	पवित्रम्	७५, ११५
निर्कृति	६५, ७२	पराशरेः	११५
नियुतम्	६६		
निघृण्वः	६७	परङ्गति विलीके	१२४
नियुतोवायो	९३	पणिः	१२८
निर्णिक्	७९	पर्जन्यः	१३४, १३७
नीलागलसाला	११६	पथ्या	१३९
नीललोहित	१०६	पचति	२
नीरम	८९		

पचते	२	पावनम्	७५
पणते	९	पार्वत्यः	७६
पणस्यति	९	पाकस्थामा कौरयाण	११५
पणायते	९, २७	पिनाकम्	१२२
पप्रिक्षाः	९	पिघति	२९
परि	११	पिपर्ति	१४
परिस्रव	११	पिप्पहु	१७
पवस्व	११	पिप्लुम्	७५
पत्यते	२१	पितुः	८८
पथति	२०	पिष्टम्	७९
पराणि	७२	पीरिठम्	९८
पयः	७४, ७५, ८८	पीठम्	९८
पस्तयम्	८९	पीयति	२८
परीक्षानम्	८०	पीपरत्	१२
पंचजनाः	७८	पुच्छघ्नौ	११६
परेकौति		पुनाति	२७
पाणिघः	१०१	पुप्यति	४१
पाजः	१०३	पुरु	६६
पाने	२९	पुरधी	६०
पारयति	१४	पुरीषम्	७५
पाति	१४	पुरुखा	१३७
पासति	१४	पुरु भोजाः	१०१
पाकः	६२	प्रपा	७२, १४२
पाश्वौ	६०	पूजयति	२७
पावकम्	७५	पूर्वाः	७८
पावम्	७५	पूरवः	७८

पृथिवी	१३४,१३८	प्रतिष्ठे	६०
पृक्षः	८८	प्रशस्ये	६०
पृथिव्याः	७२	प्रजा	८७
पृच्छति	९	प्रकलविद्	१२८
पृथग्भावे	२८	प्रजापतिः	१३८
पृणति	१३,१४	प्रथति	२०
पृथिवी	९८	प्राणः	१३७
पृश्निः	१०८	प्रातः सवनम्	१३६
पृतना	१०५	प्राति	१३,१४
पृत्तु	१०५	प्राशु	१०६
पृथुजया	११५	प्रीतो	३०
पृपत्योमरताम्	७४	प्लाति	१५
पेदाः	७२,९१		
पैङ्गः	९३	व	
पौंस्ये	१०१	वर्हिः	९८
पौंस्यानि	१०२	वलाहकः	१००
प्रजापति	९५	वक्रुरः	११५
प्रतरणं	१०५	वमस्ति	१५
प्रतद्वय्	११५	वप्सति	१५
प्रतोदः	११५	ववधाम	१५
प्रग	१५	वहोः	७१
प्रयुतम्	६६	वद्	५१
प्रतिष्ठा	६७	वाधः	१०३
प्रलम्	७०	वाह	८१
प्रदिवः	७०	वाहोः	८१
प्रवयः	७०	विष्कले	११६
प्रशस्य	६२	विमर्ति	२५
प्रपित्वे	६०,११७		

वीजम्	८७	भारताः	९६
वुसम्	७५	भावती	११०
वुद्धेः	८४	भास्वती	११०
वृहस्पतिः	१३७	भातुः	१११
वृहत्	६८	भारती	१०२
वृषूकम्	७५	भ्राशते	२०
वृतम्	९०	भ्राजते	२०
वेकनाटान्	११५	भामः	१८
व्रध्नः	६८, ८७, ८८	भामते	१८
व्रह्मचारी	१४२	भ्राणाति	१८
व्रह्मणस्पतिः	१३७	भुरिजौ	८१
व्रह्म	८७	भुरण्युः	१०६
भ		भुवनम्	७५
भगः	९०, १४२	भूमिः	७२
भर्गः	९१	भूः	९८
भरे	१०५	भूरि	६६, ७५
भविष्यत्	७५	भूतम्	७५
भजति	५५	भृगवः	१३४, १३९
भवन्	२०	भृजति	१९
भलधः	१५	भृणीयते	२६
भवेति	१५	भेषजम्	६४, ७५
भनते	८	भेद्योजनयोश्च	१७
भन्दते	९	भ्रपते	१९
भनति	६	म	
भरित्रे	८१	मित्रः	१३७
भार्या	८५	मिमेवी	४

सुदाति	१९	यातयते	१९
मेडिः	१०२	याचते	१२
मेहना	११५	यामि	१२
मेदी	११६	युग्भिदि	
मेध्यम्	७५	योष्टिः	२
मेधा	८४	योनिः	७५
मेना	८६	योक्ताणि	८२
मेधाविनः	८५	योजनानि	८२
मेकी	७४	योषा	८६
मोक्तः	७०	योषितः	७६
मंतसः	१०५	यौति	९
मंज (य) ते	९	यंतारः	१२

य

र

यतस्तुचः	८६	रसः	७५, ८८, १०२
यमः	१३७, १४३	रजः	७४
यमी	१३९	रस्या	७४
यत्रास्मनतः	११६	रजसी	६०
यदवः	७८	रदति	४६
यहुः	८७	रक्षे	१४
यह्यः	७६	र	२८
यशस्वती	७५	रशनाः	८२
यशः	७५	रयिः	९०
यहः	६८	रत्नम्	९०
यतः	७०	रक्मम्	९१
यादृश्मन्	११५	रप्सु	७९
यातारम्	११६	रतयः	८६
यादः	७५	रथः	१२२
		रम्मः	१२२

रजति	११६	रेमः	९७
रधुः	११६	रेतः	७५
रन्तु	११६	रेभति	९
रणः	१०५	रेकणः	९०
राज्ञेः	७४	रेनुः	८५
रासति	१३	रैयता	१०१
राजति	२१	रोधसी	६०
राति	६३	रोदसी	६०, १३९
रादले	२८	रोदितोः	९४, १४२
राधः	८०	रोधचक्राः	७६
रायः	९०	रौति	९
रासभाः	९४	रौहिणः	१०१
राका	१३९		
राजः	११५	ल	
राष्ट्री	११४	लोहम्	९१
रिपः	(६३)	लिङ्काः	११६
रिपुः	६३, ८३	लितगुलौ	
रिति	१९	व	
रिञ्जति	२	वसवः	११२, १४४
रिक्थम्	९०	वकारः	११५
रिहा	८३	वम्रीभिः	१२१
रिफा	८३	वरुथम्	८९, १२३
रिभ्वा	८३	वणिजः	१२८
रिशादसः	११५	वनस्पतिः	१३३
रुदः	९७, १०१, १२९	वसन्तः	१३६
रुमथा	११६	वरुणः	१३७
रुपंकिः	११६	वगनुः	१०२
रुजानाः	७६	वसा	१०२

वज्रः	१०४	वविषिपुः	६८
वधः	१०३, १०४	वरिषीः	६८
वयः	१०३	वस्वी	७४
वर्गः	१०३	वरुणः	७५
वहाः	७६	वलिशानः	१०१
वक्षणाः	७६	वाजः	८८
वनशुः	८३	वातः	१३७
वयुनम	८४	वाक्	१३९
वनः	८८	वाजिनः	१४४
वत्रिः	७९	वालहा	११५
वर्षः	७९	वाते	११६
वपुः	७५, ७९	वाल्लिनि	११६
वह्निः	९३	वामस्य	११६
वसु	९०	वायुः	१३७
वर्म	८९	वास्तोष्पति	१३७
वराहः	१०१	वाजरान्ध्यम्	११५
वलः	१०१	वाजगन्ध्यम्	११५
वस्तोः	१११	वाजी	८३
वनम्	७१, १११	वामम्	९०
वत्सा	१०२	वाद्यतः	९६
वश्मि	३	वाजिती	११०
वनोति	३	वाजिनीवती	११०
वनति	६	वातरंदा	१०६
वल्लगूयति	९	वाणी	१०२
वन्दते	९	वाशी	१०२
वन्दति	१६, २७	वाणीची	१०२
वक्षति	२८	वाणः	१०२
वनेमहि	१२	वायि	२
वयति	१५		

वाञ्छति	३	विनङ्गसौ	८१
वादयति	९	विपाः	८२
वादयते	२७	विदथः	९५
वाचौष्टेति	४५	विशत	९८
वाः	७५	विभावरी	११०
वारि	७५	विष्टम्	१०८
वासरम्	१११	विधेम	१०
विश्वकर्मा	१३७	विवासति	१०
विधाता	१३७	विस्वति	३३
विराद्	१०२, १५९	विस्पाप्ये	३३
विश्वानरः	१४२	विन्दति	४०
विघस्वान्	११६, १४३	विश्वम्	६६
विश्वेदेवा	१४४	विहायः	६८
विश्ववाहा	११६	विरशी	६८
विज्ञासि	११६	विष्टी	६१
विपश्य (त)	११६	विषाणे	६०
विष्णु	९५, १३४, १४२	विषम्	७५
विपा	१०२	विस्तृतम्	७५
विद्युत्	१०४	वीडु (तु)	१०३
विवाक्	१०५	वृषाकपिः	१३९
विखादः	१०५	वृषाकपायी	१४४
विदधे	११५	वृते	११६
विपुणः	११५	वृत्रतूर्ये	१०५
विदथानि	११५	वृत्रम्	९०
विजामातुः	११५	वृक्तवर्हिषः	९६
विग्रः	८५	वृक्तः	८३, ९६
विग्रः	८५	वृत्रः	१००
विश्वरूपा	९४	वृषन्धिः	१००
विशः	७५	वृषौ	४१
विघस्वन्तः	७५		

वृद्धेः	१६	ब्रीहि	११६
वृजिनम्	६३	श	
वेदः	६१, ८०, ९५, ११६	शची	८४, १०२
वेनः	८५	शर्म	८७
वेश्म	८८	शरणम्	८७
वेपः	६१, ९५	शर्याः	८२
वेति	३	शक्करी	८२
वेष्टि	३	शब्दयति	८
वेदयति	९	शशमानः	७
वेनति	९, १५	शर	२८
वेति	१५	शर्घति	३७
वेवेष्टि	१५	शमलम्	६३
वैश्वानरः	१४३	शतरा	६४
वैतसः	१२३	शश्वत्	६६
वोषा	७४	शतम्	६६
व्यापि	२	शक्म्	६१, ७५
व्यानशे	२	शमी	६१
व्याखदि	२८	शक्तिः	६१
व्यानाशिः	६६	शवः	७५, ८८, ११६
व्युच्छति	२८	शब्दः	१०२
व्योम	७५, ९८, ९८	शम्बः	१०४
व्योमनी	६६	शम्बरम्	७५
व्रजिः	८३	शर्वरी	७४
व्रन्दी	११५	शमोण्यात्	११६
व्रजः	१०१	शाखा	८२
व्रतम्	६१	शाहः	८८
व्राताः	७८	शार्घः	१०३
व्रात्म	११६	शावः	१०३
व्रात्य	१३०	शातवन्तः	६४
विशः	८२	शिक्षति	३७
		शिल्पम्	६१, ६४

शिवम्	३४	इयेनासः	१३
शिरिणा	७४	ध्रुवः	८८
शिवम्	१०६	ध्यायन्त इव	१०६
शुक्रम्	७५	इलाघ्रायाम्	२७
शुभम्	७५	दिलप्यति	५४
शुनम्	६४	इलोकः	१०२
शुम्भति	३५	इवग्नी	१२७
शुरुधः	१०६	इवसति	१८
शुष्मम्	१०३	इवात्रम्	१०
शुष्णम्	१०३	इवापदः	११६
शूर्ताः	१०६	इवेत्या	११०
शूयनाः	१०६	स	
शूयम्	६४	सचनम्	९५
शृङ्गाणि	२०	सवाधः	८६
शृणति	१९	सगरः	९८
शेषः	८७	सलिलम्	९८
शेषः	१२३	समुद्रः	९८
शेवृधम्	६४	सस्तिनेः	१००
शेवम्	६४	सस्वः	१०७
शोचिः	२०	सरस्वती	१०२, १३९
शोकी	७४	ससे	२
शोभते	३५	सपति	९
शंसा	१०६	सहोति	
शं	६४	सहस्रम्	६६
शिवाता	६४	सरिरम्	६६
शनयति	१९	सत्रा	७१
श्यावाः	९४	सहः	१०३
श्यावी	७४	समनीके	१०३
		सङ्का	१०५
		समनम्	१०५

समस्तु	१०५	सविता	१४७
समरणे	१०५	सप्त ऋषयः	११२, १४४
समोहे	१०५	सानौ	१०१
समर्थे	१०५	साध्यासः	११२
सत्त्वा	११५	साचीवित्	१०६
सललूकम्	११५	सायकः	१०४
सवीमनि	११५	सामुघति	२७
सदान्वे	११५	सादरे	२८
सप्तधेतः	११६	साधते	२०
सगणाः	११६	साध्याः	१४४
सर्वतैभ्यः	११६	सिरिः	९८
सतः	११८	सिस्त्रते	२
सरस्वत्यः	७६	सिषक्ति	२३
ससम्	८८	सिकः	११६
सप्तिः	९३	सिन्धवः	७६
सवः	६१	सिनम्	८८
सरः	७५	सिनीवालीः	१३८
सहः	७५	सीराः	७६
सणीर्कम्	७५	सुप्तावरी	११०
सक्ष	७५	सुपर्णासः	११२
सदन	७५	सुखने	३८
सत्यम्	७५	सुदिनम्	६४
सत्	७५	सुखस्य	६४
सर्वम्	७५	सुनिः	११६
सर्पिः	७५	सुमतिः	११६
सर्गाः	७५	सुतम्	८८
सरस्वान्	१३७	सुपर्णा	८८
सरना	१३९	सुक्षेमम्	७५
सरण्युः	१३९		

सुरा	७५	स्तम्भः	१३७
सुखम्	७५	स्नेह (य) ति	१८
सुपर्ण	१४३	सृष्टः	१०५
सुष्टि	१०६	स्पर्धायाम्	२८
सूरीः	९७	स्फूर्जति	६
सूनरी	११०	स्यूमकम्	६४
सूनुताघरी	११०	स्यन्द्रासः	१९३
सूर्या	१०२, १४४, १४७	स्रोशित	४३
सूक्ष्मति	१२८	स्रोत्याः	७६
सूनुः	८७	स्रवः	७५
सूनुना	८८	स्रध्नाति	१९
सूकः	१०४	स्वः	८८, १०८
सूजति	२०	स्वयम्भूः	९८, १०८
सेधते	९	स्वसराणि	१११
सेचति	२३	स्वाहा	१०२
सेचते	२३	स्वरः	१०२
सेचन	२३	स्वनः	१०२
सेधति	४७, ५६	स्वादेन	२८
सेने	१०५	स्वस्त्ययलेपी	१२
सोमः	१३४, १३८	स्वपे	२२
संख्ये	११५	स्वरति	२०
संयोगः	११५	स्वारम्	१०६
स्तरते	१६	स्वसृतः	७६
स्तर्पति	६	स्वधा	८८
स्तृपुते	१९	स्वसार	८२
स्तायु	९७	स्वधे	६०
स्तोतुः	८७	स्वर्गीकरम्	७५
स्तेभति	९	स्वाहा	१०२
स्तौति	८	स्वाहा	१३३
स्तृभिः	१२०	हृर्यति	३

हरः	१८,२७	हकिर	१२६
हाडी	१८	क्ष	
हविः	७५	क्षयति	२१,११६
हरितः	७६,८२	क्षये	४२
हरस्वत्यः	७६	क्षमा	७२
हरी	९४	क्षपा	७४
हरय	९४	क्षत्रम्	७५,९०
हरितः	९४	क्षपः	७५
हयः	९३	क्षरम्	७२
हरितम्	९१	क्षया	८२
हर्म्यम्	८९	क्षराः	७१
हिनोति	१६	क्षा	७२
हिरण्यम्	९१	क्षितिः	७२
हिरक	१०७,१०९	क्षितयः	७८
हिमा	७४	क्षोरम्	७५
हृन्नि	२७	क्षु	८८
हृणीय	२६	क्षुम्पम्	११५
हृणीयते	१८	क्षत्रम्	९०
हृष्यति	२०	क्षत्रस्पतिः	१३७
हृडते	१८	क्षोणी	६०,७२
हृडः	१८	क्षोदः	७५
हृम	७५	क्षमा	६२
ह्रात्रा	९७,१०२	त्र	
हंसासः	९३	त्रिपि	२
हादनम्	७५	त्रपुः	७४
हादते	७	त्रपुपी	१०४
हादयति	७,५७	त्रिष्टु रयंतम्	१३६*
हादनम्	७५		

* यह पता गणों का है पृष्ठों का नहीं

॥ ओ३म् ॥

सूचीपत्र ।

संस्कृत के अनमोल रत्न ।

अर्थात् धेदों, उपनिषदों, दर्शनों, धर्मशास्त्रों और इतिहास ग्रन्थों के शुद्ध, सरल और प्रामाणिक भाषा अनुवाद ।

ये भाषानुवाद पं० राजाराम जी प्रोफेसर डी० ए० वी० कालेज लाहौर के किये ऐसे बढ़िया हैं, कि इन पर गवर्नमिन्ट और यूनीवर्सिटी से पं० जी को बहुत से इनाम मिले हैं । योग्य २ विद्वानों और समाचारपत्रों ने भी इनकी बहुत बड़ी प्रशंसा की है । इन प्राचीन माननीय ग्रन्थों को पढ़ो और जन्म सफल करो ॥

(१) श्री वाल्मीकि रामायण—भाषा टीका समेत । वाल्मीकि कृत मूल श्लोकों के साथ २ श्लोकवार भाषा टीका है । टीका बड़ी सरल है । इस पर ७००) इनाम मिला है । भाषा टीका समेत इतने बड़े ग्रन्थ का मूल्य केवल ६।)

(२) महाभारत—अनावश्यक भाग छोड़ अठारह पर्व भाषा टीका समेत । इस की भी टीका रामायणवत् ही है । मूल्य केवल १२)

(३) भगवद्गीता—पद पद का अर्थ, अन्वयार्थ और व्याख्यान समेत । भाषा बड़ी सुपाठ्य और सुबोध । इस पर ३००) इनाम मिला है मूल्य २।) गीता हमें क्या सिखाती है ।—)

(४) ११ उपनिषदें—भाषा भाष्य सहित—

१-ईश उपनिषद्	≡)	७-तैत्तिरीय उपनिषद्	॥)
२-केन उपनिषद्	≡)	८-पेटरेय उपनिषद्	≡)
३-कठ उपनिषद्	≡)	९-छान्दोग्य उपनिषद्	२।)
४-प्रश्न उपनिषद्	।-)	१०-बृहदारण्यक उपनिषद्	२।)
५, ६-मुण्डक और माण्डूक्य		११-श्वेताश्वतर उपनिषद्	।-)
दोनों इकट्ठी	।=)	उपनिषदों की भूमिका	।-)

(५) मनुस्मृति—[१] मूल श्लोक मोटे टाइप में [२] श्लोकवार टीका बड़ी सरल और आशय पूरा स्पष्ट कर दिया है [३] मनुस्मृति

पर जो पुरानी सात ८ ॥ ३७ ॥ जहां कहीं अर्थों में भेद हुआ है, वे भेद भी टिप्पणी में स्पष्ट कर रहे हैं [४] सब से बढ़ कर यह कि मनुस्मृति का जो २ श्लोकों का जो २ विषय, या ध्यायन, वासिष्ठ गौतम, आपस्तम्ब याज्ञवल्क्य वां विष्णु स्मृति के साथ मिलता है, वहां उन के भी पते दिये हैं [५] आदि में एक सविस्तर भूमिका में अनेक विषयों पर विचार किया है [६] विषय सूची बड़ा स्पष्ट है। (७) श्लोक सूची भी दिया है। इतने बड़े परिश्रम से ग्रन्थ बहुत ही उपयोगी बना है, और ग्रन्थ भी बहुत बड़ा हो गया है। मूल्य तो भी ३॥ मात्र है।

(६) निरुक्त—इस पर भी २००) इनाम मिला है ४॥)

७-योगदर्शन	१॥	१५-दिव्य जीवन	१)
८-वेदान्त दर्शन	४)	१६-आर्य पञ्च महायज्ञ पद्धति	१-)
९-वैशेषिक दर्शन	१॥	१७-स्वाध्याय यज्ञ	१)
१०-सांख्य शास्त्र के तीन प्राचीन ग्रन्थ	॥॥	१८-वैदिक स्तुति प्रार्थना	३)
११-नवदर्शन संग्रह	१॥	१९-पारम्पर गुरुसूत्र	१॥=)
१२-आर्य-दर्शन	१॥	२०-बाल व्यवहार इस पर	
१३-न्याय प्रवेशिका	॥=)	२००) इनाम मिला है	॥)
१४-आर्य-जीवन	१॥	२१-सफल जीवन	॥)
		२२-प्रार्थना पुस्तक	-)॥

२३-हिन्दी टीचर-अंग्रेजी से हिन्दी सांख्ये की अनुपम पुस्तक ॥॥)

२४-द्रौपदी का पति केवल अर्जुन था—यह महाभारत के ही प्रमाणों से दिखाया गया है =)

२५-नल दमयन्ती—नल और दमयन्ती के अद्वितीय प्रेम, विवाह विपद् तथा दमयन्ती के धैर्य कष्ट और पातिव्रत्य का वर्णन ।)

वेद और महाभारत के उपदेश -)॥ वेद मनु और गीता के उपदेश -)॥

वेद और रामायण के उपदेश -)॥ वैदिक आदर्श)॥

हिन्दी गुरुमुखी -)

नोट—कार्यालय की इन अपनी पुस्तकों के सिवाय और भी सब प्रकार की पुस्तकें रियायत से भेजी जाती हैं ॥

मिलने का पता—

मैनेजर आर्य-ग्रन्थावलि लाहौर ।

